

Dr. VIII 3.1.
HPT 28.51
H.

2665 *bystr*

С. С. С. Р.

Ча туньасэ шэмэр, иктыш ушпыза!

У ИЛЫШ

№ 7-8

(НОВАЯ ЖИЗНЬ)

Иуль-август
1925

Р. К. П. (б) Рүдө Комитетсэ Марий сексийн журналжэ

Лэниградыштэ тунэмшэ марий студент-влак.

Лэниградыштэ тунэмшэ марий-влак тыршымэ дэн Лэниградсэ пашазэ-влак Марий обласын Звэнигэ кантоным шэфлан нальыч. Тыгэ кизыт пашазэ-влак марийлан полшэн шогат. Тидын нэргэн „У Илышын“ нодшо номрлаштэ пэчэтлэнна ильэ.

„У ИЛЫШ“ журнал выставкым шташ тўналэш.

Шыжэ шуэш. Крэсань-влак шурным, пакча йэмышым погэн налыт. Йужо йэн, шкэ пашажым моштэн штэн гын, йоным муун гын — штымыжлан куана, шурно дэн пакча йэмышым сай налэш. А йужо йэнжэ, пашажым тывэч да тувэч вэлэ шуркалэн штэн гын—йэнгын улыжым ончэн, кӱргыж дэн ойгрэн коштэш. Тошто йэнтак каласэн вэт—„йон мушо йӱрым кочкэш, йон мудымо шкат йомэш». Мланна чла йэнгымат улан шташ тыришман. Кӱ иктаж йоным муун гын, тудым йон мудымыжланат ончыктэн пуаш кӱлэш. Кузэ тидым штыман?

Марий коклаштат йон мушо йэн ындэ йатр уло. Нуно тӱрлӱ крэсань пашам тошто сэмын штымым кудалтэн, у сэмын шташ тўналыныт, кнага мут, агроном мут почэш кайат. Шуко йалыштэ мландэ паша тунэмме кружок уло. Нуно тэнэй, шкаланышт посна ластык мландым налын, тушагын пашам у сэмын штэн ончышт. Тугак школ вэлэнсэ мландэшат штышэ-влак улыт. Пӱтӱнь йал дэнат шуко пасу штымэ, пасуэш шудо ӱдымӱ да монь лийӱдышт. Шуко йэн адак посна-посна шкэтын — мландэ пашам, сат пакча пашам, вольык ончымо, мӱкш ончымо пашам да монь моло лэч йӱнлын-рак шташ тўналыч.

Айса, тыгань йэн-влак, чланат „У Илыш“ журналэш выставкым шташ пижына! Мэ тидэ выставкышкэ вольыкым, шурным, пакча йэмышым монь она колто—укэ, шкэ пашана нӱргэн мэ журналыш **сэраш** тўналына. Кӱнӱж пашам пытармӱнгӱ, тунамак сэраш тўналына!

Тэвэ мэмнан выставкышкэ мом сэраш мэ йодына.

1. Могань у сэмым тэ пурташ тўналда шкэ пашаштыда: пасу, олык, пакча, сат, вольык, мӱкш пашаштэ, мошыштыжат?

2. Кузэ тэ шкэ пашадам у сэмын штышда: мо вэрч у пашалан [пижаш] лийда, кузэ тўналда, кузэ штэн шуктышда?

3. У сэмын штымыдан, тошто дэн тангастармаштэ, могай пайдажэ лийэ? Пайда ыш лий гын, тэ ала иктаж йонгышышым штэнда, йонгышдам шкэ шинчэда альэ укэ? (Йонгышышым ончыкклан тӱрлаташ—мэ журналэшак кангашым пуаш тўналына)

4. Йал марий альэ йыргэ марий—тэндан пашам ончэн, мом манэш, мом шташ шонат?

5. Ала шкэ вэлыштыда иктаж выставкэ лийэ, мом туш намийшда, могай прэмийм (пӱлакым) налда, мом калык пэш мокта?

6. Ончыныжым адак пашадам кузэрак у сэмын шташ шонэда, мом штынэда?

Тидэ йодмылан тэ сайн лончылэн возэн колтэдылза. Тылӱч посна молымат сэрэн кӱртыда. Сэрмаш дӱч посна тӱрлӱ диаграммym, сӱрӱтым колтэдылза. Возымыдам рӱдаксийлан „У Илыш“ выставкышкэ ман колтыза. Члажымат мэ «У Илыш» пӱчӱтлаш тўналына.

Пашашкыда кӱч изиш у сэмым пуртэнда гынат—чланат сэрыза. Мэмнан выставкына чла марий коклашкэ волгдым пурташ-полша.

Мэмнан выставкына—у йал выставкэ лийжэ!

У И Л Ы Ш

№ 7-8

МАРИЙ ИЛЫШ, ПОЛИТИК, ЛИТЭРАТУР, МЛАНДЭ, ТУННЭМЭ, МОЛО ПАШАТ СЭРАЛТМЭ МАРИЙ ЖУРНАЛ.

1925 ий Иуль-август**Нилымшэ ий лэктэш****ЖУРНАЛЫН АКШЭ:**

Идалыиан	1 тэиґ.	80-ырш.
6 тылзыиан	1 „	— „
3 тылзыиан	— „	55 „
1 тылзыиан	— „	20 „

Посна номырын аишэ 25-ыр.

А Д Р Э С:

Окса колташ: Москва, Никольская, 10, Главная Контора Центрального Изд-ва народов С. С. С. Р.

Сэрыш колташ: Москва, Никольская, 10, редакция журнала «У ИЛЫШ».

Буржуй ваштарэш—уло тунья шэмэр шогалэш.

Китайм пызралаш йымдлалтыт.

«Китай тарванэн, 400 миллион калык агылчан-япон-амырган буржуй кид гыч утлынэжэ, шкэ сэмынжэ илынэжэ “маньын „У Илышын“ кодшо номрэн сэрышна. Тудэч вара тылзэ утла жап эртыш—китай калык эшо утларак вэлэ пудранэн шога. Уло туньям брыктарэн, **пэл миллион** Китай пашазэ-влак **нок тылзэ утла** ындэ забастовкым штат. Шужэн возыт гынат, нуно альэ паша-шкэ огыт шогал—шкэ праваштым йодыт. Чот орланышэ илыш шотым умлышо пашазэ калык вэлэ тыгэ пэнгдын шогэн кэртэш.

Китай студент-влакат пашазэ лэч шэнтэлан огыт код. Нуно калыкым тушман ваштарэш чот шогаш ұжыт. Нуно шкэат сар пашалан тунэмыт, токан, **посна студент армийм** шташ тунгалыч.

Агылчан-амырган-япон буржуй-влакшэ вара мом штат? Нуно эркин-эркин китай калыкым пызралаш йамдлалтыт. Мутышт дэн нуно Китайлан изиш эрык пушаш нэргэн шкэ коклаштышт посна конфэрэнсым (кагашымашым) шташ лиймыла койыт. А пашаит вэс корно дэн кайа. Конфэрэнсышт сэнчабр тылзыиштэ вэлэ лийшашан. Молан кизытак огыт? Кизыт конфэрэнсым шташ—буржуй-влаклан пайдажэ укэ. Китай калык кизыт пэш чот шыдэшкэн. Китай калык кизыт пэнгдэ армий гань шога. Кизыт Китай вийан — конфэрэнсыш мийэн, шкаланжэ эрыкым налынат кэртэш. А буржуй-влаклан ту конфэрэнсэ мартэ Китайм пушландараш күүлэш. Вара нуно Китайм йара кид дэнак пүтрал налнэшт, адак чотрак пызраланэшт.

Пушландарашыжэ нуно ындэ тунгалыныт. Чжан-Цзо-Лин гэнэрал токан пашазэ ушэм-влакым шалатылаш пияжэ. Чжан-Цзо-Лин — агылчан буржуй-влакын

тарлымэ гэнэралышт. Тудо эн ончыч пашазэ калыкын вуйлатышыштым пытаризжэ. Вара пүтүнь калыкшымап пызралаш куштылго лийэшыс. Нуно моштэн штат да, иктым гына мондэныт. Рэволүтсий тунгалы гын, тудым йөршэн пызралаш ок лий. Ик жаплан гына пушландарэн кэргыт. Вара адак тудо тужвак шолын лэктэш, тушманым шкэнжым шалатэн пытара. Китай калык шкэжат ындэ вийангын. Адак тудын ындэ чотгдо йолташыжат уло — пүтүнь тунья шэмэр калык. Китайн эн куго танжэ—мэмнан Совет Ушэм. Сандэнак вэс кугжаныш буржуй-влак. Китайсэ рэволүтсий вэрч мланна йолам штат. Китайлан Совет Ушэм полша маньын, мланна пижаш тóчат. Тидлан мэмнан Китайсэ посолна Карахан йолташ, токан моло кугжаныш посол-влаклан тыгэ каласыш:

„Чын Китай калык тарванмаш СССР дэч посна лийн огыт, ончыкыжымаш Китай мэмнан почэш найа. Тугэ гынат, укэланак мэмнам, китай калыкым тунуктат, ман, винамытыш чыкат. Мэмнан тунуктым дэч поснак **совет правитэлыштын политикшэ орланэн илышэ калыклан эрыкыш лэкташ корным ончыктэн шога**“.

Англий мэмнан ваштарэш вийм шога.

Карахан йолташ пэш чыным каласыш. Чынжым агылчан буржуй-влакат пэш шинчат да, нуно тугэ каласэн огыт кэргыс. Укэ гын, нунын кид йымалнэ орланэн илышэ китай, индус, йэгипэт калык вашкэ эрыкыш лэктэшт. Сандэн Англий мэмнан умбакэ кузэ-кузэ ок шойшт! Ты маркэ чла буржуй газэт-влак возышт: «СССР шкээк шүүн пыта, пашазэ дэн крэсань кугжанышым күчэн мошта мо? СССР-ыштэ калык кармэ гань кола, айдэмым пийм пэш йóратэн кочкыт» — тыгэ нуно кыч-

кырышт. Тыгэ шойштмым вэс кугжан шэмэр калык умлыш, мэмнан илыш тёрланмым члажат ужэш. Тидым кытай, индус, йэгипэт калыкат ындэ ужэншат, шкэжат сай илышым шташ тарвана. Нуно Англий кид гыч утлынэшт. А углэн шуут гын, агылчан буржуй-йёршэш кошарга. Вэт Англий моло мландэ калык шүйштö вэлэ ила, нуным лүшта. Шкэвжын киндыжэ укэ, паврик-завот тавар шташ сырьёжо укэ—чла вэс мландэ гыч шупшыклат, тувэч куго пайдам налыт. Английн кошаргаш тўналмыжэ тэнэйак койн шога. Сырьё шагаллан лийн, промышлэяныс таварат Англий гыч шагал лэкташ тўнальэ, йатр паврик-завот чарныш. Пашадымэ йэн (безработные) тушто ик миллион 200 тўжэмыш шуо. Тэвэ молан агылчан буржуй-влак колонийштым ¹⁾ шкэ кид гыч мучыштараш лўдыт.

Сандэн ындэ вэс тўрлын шойшташ тўнальыч. Шэмэр калыкын шинчакым пэтрнэшт, чыным ынэшт ончыкто. Шкэ газэтэшышт возаш тўнальыч: «Китайштэ рэволўтсийм СССР тарвата! Мэ Английштэ совет посольм, Раковскийм, ашнэна — а нуно мэмнан ваштарэш кытайм, туркым, пэрсым, индусым тарватат. Раковскийм Лондон гыч (Англий столитса) луктын колтышаш! СССР Моско гыч Коминтэрным поктэн лукшо! Коммунист партийм пытаршаш!» — тыгэ кычкырат. Кычкырмэ вэлэ огыл, мэмнам ваштарэш вийм погат. Английн эн куго министржэ, Чэмбэрлэн, мэмнан ваштарэш моло кугжанышым тарватынэжэ. Шукэртэ огыл Английн сар карашэ-влак Балтий тэнтгызыш толын кайшт. Польша, Эстоний, Румыний, Юго-Славий да монь мэмнан ваштарэш сарым тарваташ кизыт пэш кангашат — нуным Англий вуйлата. Кизыт адак Гэрманымат шкэ вэкышт савурнэшт. Тун дэн посна договорым шташ тóчат (руш газэтлаштэ тидым „гарантийный договор“ ман возат). Договоржо СССР ваштарэш лийшашан.

Англий министр-влак мланна ончлийсэ гань ультиматумымат ²⁾ колтынэшт ильэ. Тидлан Франсий дэн, Италий дэн кангашыштат, пашашт кўйн ыш шу. Италийжэ ыш кóнö (ыш кэлшэ). Франсий кизыт ок йарсэ—тудыжат шкэ кид йымалнэ илышэ рифф калык дэн кредалэш. Франсий Гэрманийм сэнгыш, армий тудын шуко. А изи гына рифф калыкым сэнэн ок кэрт эрыкыш лэкшаш калыкын вий куго улман!

Тыгэ лийн Английлан кизытэш чакнаш логальэ. Ик могрым адак, нуно мэмнан виймат ужыт, а вэс могрым буржуйлан агылчан пашазэ эрыкым ок пу. «Шкэнан ик миллион 200 тўжэм пашадымэ уло. СССР дэн, кредалмэ олмэш, торгайаш кўлэш—тунам пашадымыланна паша лэктэш“, ман нуно ойлат: „А сарым тўналыда гын, мэ тланда 1920 ийм ончыктэна!“ (1920 ийштэ Польша дэн кредалмына годем, Полшалан Англий Полпаш тўналын ильэ. Агылчан пашазэ-влак нимо сар ўзгарым кол-

таш эркым ышт пу). Тыгэ ойлымылан министр-влак пушланэпрак шогат. Тугэ гынат, мланна шкаланнат чот шогаш кўлэш. Сарым тўналытак гын — мланна йамдэ лийман.

«Мэ тланда полшэна».

Тыгэ маньыч токан мэмнан дэк толшо ньэмыч дэн швэд пашазэ-влак.

Молан нуно мэмнан дэк толыч? Буржуй-влак шкэ газэтэшышт совет влас нэргэн шойшт возат, манна. Буржуй почэш тудын кулжат, мэншэвик партий вуйлатышэ-влак, пэш чот шойштыт. Нуно пашазэ калыкым олталат. Нунылан ўшанэн, шуко пашазэ альэ почэшышт кайа. Шуко пашазэ мэншэвик партийштэ шога.

Кодшо тэлым Лэнинград пашазэ-влак Гэрман паша-зылан тыгай писмам колтышт: «Тэ буржуй ойлымылан ида ўшанэ, мэмнан илышым шкэ толын ончыза». Ты сэрмаш почэш тўрлö Гэрман паврик-завотла гыч мэмнан дэк пашазэ-влак толыч. Нунын коклаштэ коммунистат, партийдымат, мэншэвик пашазэ-влакат улыт, — члажэ 58 йэн. Гэрман пашазэ почэш моло кугжаныш пашазэ-влакат тарванышт. Нунын дэч ончыч шукэртэ огыл пранеуз дэн бэльгий пашазэ-влак толын кайшт. Тулэч ончыч — агылчан пашазэ. Ньэмыч дэн пырля 300 швэд пашазэ Лэнинград дэн Моском ончэн кайшт. Ньэмыч пашазыжэ кизыт Моско гыч пўтўнь совет мландэ мучко шаланэн кайшт, тўрлö вэрэ ончэн коштнэшт.

Мом маньыч вара ту пашазэ-влак? „Совет Ушэм илыш нэргэн буржуй-влак мланна пэш шуко шойшт ойлат улман. Совет Ушэмыштэ влас чынжымак пашазэ дэн крэсань кидыштэ улман. Мэ чылт ырынна — тунар йёсö ильэ гынат, кузэ тэ кўчык жапыштат илышым тёрлатэн кэртында! Мэмнан шинча ындэ почылто. Шкэ толын ужна. Мөнгö пёртылмөнгö, мэ чла укмынам-колмынам пўтўнь шкэнан пашазэ калыклан ойлэна. Мэ ындэ буржуй-влаклан тэндам пыэралаш нигунамат эркым она пу. Адак мэ шкэат, тэндан ганьак, пашазэ дэн крэсань власым птышашлан буржуй кашак дэн чот кучедалаш тўналына—Мэат Лэнин тунуктымэ почэш кайэна!“—тэвэ мом ойлышт вэс кугжан гыч толшо пашазэ дэлэгат-влак.

Тыгэ пўтўнь тўнья шэмэр калык иктыш ушнэн шога. Тыгэ лиймөнгö уло тўнья буржуй кашаклан мэмнам сэнгаш йёсö лийэш. А шкэат мэ чот шөгэна гын, нуно йёршэш сэнэн огыт кэрт. Шкэ мэ нуным вашкэ сэнэн кэртына!

ПОДПИСЧИК-ВЛАК, УШЭШ НАЛЗА:

Окса колтымыда годем, бланкэш альэ кагазэшда журнал лўмым сэрыза: укэ гын, йужо йэн шкэ йолаж дэнэ сўас газэтым да монь налэш. Рўдö Савыктыш тўрлö-тўрлö йылмэ дэн газэт-журналым пэчэтла.

¹⁾ Колоний — Англий кид йымалнэ илышэ мландэ: Индий, Йэгипэт да монь.

²⁾ Ультиматум — сарым лукташ сөрэн, иктаж мом йодмо кагаз (ик кугжаныш вэс кугжанышлан колтымэ кагазым рушла „нога“ маныт).

Кө эн сай ильэ—кө чла лэч сай.

Тэнэйсэ гыч йомак.

„Марий обласыш 12 трактор толын“.—(Газет гыч).

Ик кана пасушто важык шога дэнэ плуг ваш-лий-нытат, ұчашаш пижныт. Шога ойла:

— Мынь тылэчэт сайрак улам, шонгыракат, ушан-ракат улам.

Плугшо ойла:

— Укэ, мынь рвэзырак улам гынат, тый мынь дэкэм от шу. Мынь дэнэм куралаш крэсаньлан шкаланжат, имныжланат куштылгырак; тылэчэт чоткдыракат улам, адак мландымат мотор оптэм.

— Эй, мынь дэнэм мом ойлэт?—нэржым шога күшкө вэлэ нблтальэ:—куралмэ годым мынь кид мучаштэ вэлэ коштамыс!

— Уш-акылдымэ!—вашэшыжэ плуг манэш:—куш-тылго улатат, каймэт годым мландым «чорык-да-чорык» шуркалэт мо? Мынь тугэ огыл—йўкчө гань вэлэ тёр кайэм.

— Шойаклэт!—шога манэш:—шкэ лэчэт кугым тунуктынэт! Рвэзырак, ужаргырак улат кизыт—шуулдэн от ул. Мыйн нарэм штэн ончо—вара ужат.

— Эй, ойлэт шол, могань пайда тылэчэт? Зийан вэлэ,—плуг манэш:—шонгэмынатат, ушэт укэ!

— Тый пэш ушан улат!—шогажэ малдальэ...—Айда, тугэ гын, иктаж йән дэч йодын ончэна: кудына сайрак...

Кайат. Ик шонго кугузам ваш-лийт. Шога тудлэч йодэш:

— Кугузай, каласэн пу-йан. Тэвэ мэ сэдэ манга-нэр дэн ұчашышна—каласэ, кудына сайрак.

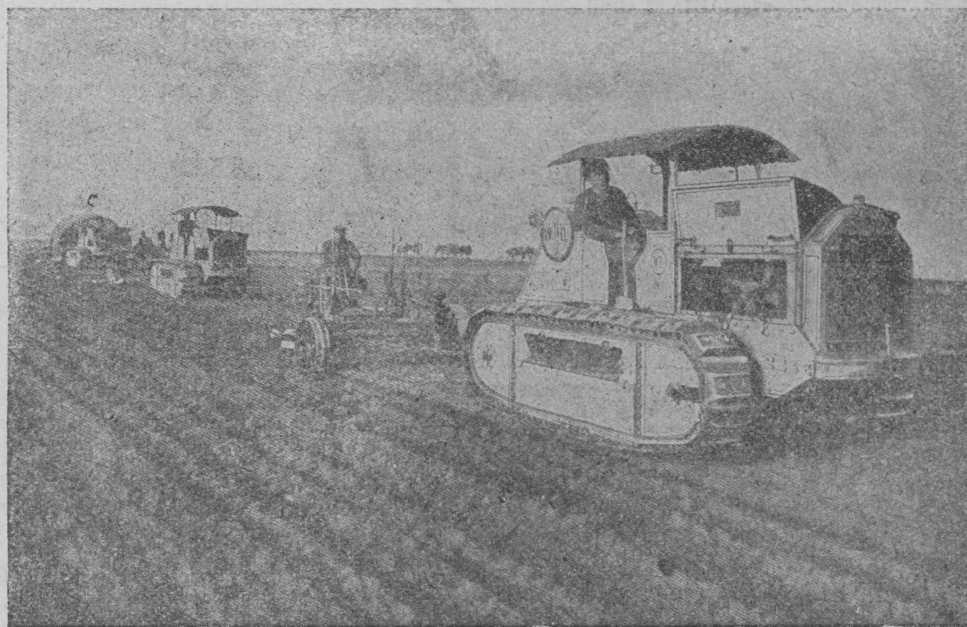
Кугуза тудлан ойла:

— Нигуштат ужын-колын ом ул шогам вурсымым. Ачам-кочам тынь дэнэт мўшкўрыштым тэмэныт, мынь-ат садгак,—тый, шога, сайрак улат.

— Ужат!—плуглан шога манэш:—эшо ұчалэт, шур кутан! Көн чын?..

Плуг пуштланаш¹⁾ тўнгалэ. Вара каласа:

— Айда кум йән мартэ йодына, кумутынат тыйм моктат гын, вара ом ұчашэ.

Шога кўна. Адак умбак кайат. Вашэшышт рвэзырак марий толэш. Плуг, шога дэч ончык лэктэшат, йодэш:

—Каласэ-йан, родо: кудына сайрак, кудына дэн тылат куралаш куштылгырак?

Марий ончыч брэш, вара ойлаш тўнгалэш:

— Тый, плуг, сай улат. Тый мэмнам ындралтма гыч угаршыч. Тый лэкшын тэмынрак илаш тўнгална. Киндэ ожсо лэч сайрак шочаш тўнгалэ. Тойэн ом ойло: ожн тыйм калыкын ончалмыжат ок шу ильэ, кидышкышт кучашат лўдыт ильэ. Мут гыч, шкэмым каласэм: мынь-ат садганьак ильым. Иккана эргым ола гыч тольо—салдат гыч. Кўдыньжэ тыйм кондыш. Мынэ тудым пэш вурсышым,—оксам арам штэн коптат, тидым налмэш кок шогам налын тол ильэ,—маньым...

— Колат, мом ойлэт йән-влак?—шога, нэржым күш нблталын, воштылал кычкральэ.

— Чу, шога, ончычак ит моктанэ... Илэн толын такыр куралаш пагыт шуо. Тэрсым ала-кунамак лукна, кошкэнат пытыш, а йўр укэ да укэ—мландэ кўй гань лийэ. Калык куралаш лэктэ—куралаш ок лий: шога ок пуро, кэлгын колтэт—имнэ шупшын ок кэрт. Мыйнат эргым куралаш лэктэ... плуг дэн. Шога дэн куралшэ-влак пўжалт пытэн, кидым нузылтэн толашат. А мыйн эргым плугым тёрлатэн шындыш вэлэ—огэшат чарнэ, тувуржат кукшо, мурэн вэлэ куралэш... Тыгэ лийн киндынат молын лэч сайрак шочо... Тый, плуг, кэртыч корнэт кумда лийжэ.

¹⁾ Ойгыраш.

— Кольыч, шўкшө шога? Тый дэчэт ойгым вэлэ ужыт, манэш?

— Кайна эшо умбакрак, кумышо дэч йодына,—манэш торэш шога.

Адак умбак тарванат. Плуго кэчэ дэк ончэн воштыл вэлэ кайа, а шогажэ, нэржым ўлкө сакэн, шўртнэн опкылөш. Кайат-кайатат, каналташ чарнат. Ончат—мўндўрнө ала-мо шэмын койэш... утыр-утыр лышылэмэш... изиш лийэ—толынат шуо...

Плуг дэн шога чылт ёрмалгышт—мо томаша тидэ: шкэ куго кольэсан орва ганьэ пэш мўгра, айдэмэ тудым кушкыж шинчын, шэнтэлныжэ 5—6 плуг гань арвэр-влак шўдўрнат, йыранжэ пэш кумда, вик. Плуг дэн шога нимом пэлэштэнат огыт кэрт. Нуно ўмўрэшышт имнэ почэш шўдўрнэн коштыныт, а тыштэ имнэ укэ, шкэ лын кумдан курал кайа... Садэ арвэр тольо-толь-

ат—шога пэлкэ коран ыш шукто—шога ўмбак кўзэнат кайш, шога лу-влак шыдыр-шодыр вэлэ шоктышт.

Плуго,—Ха-ха-ха! Пытыш мо вуйэт!—манын гына шуктыш, садэ арвэржэ,—Коранза! ода уж мо, трактор толэш!—ман кычкрал колтэн, плугым эргалын алакуш намийэн кудалтышат, мўгрэн эртэн кайш... Тыгай томашам плуг ужын огыл ильэ. Тэвэ айдэмэ кушко шуун—имнэ лэч посна куралэш!.. Плугона ўчашымыжы-мат мондыш—пудургышо шога дэк мийэн войзо.

— Чыным... кычал... огына кайэ мо?—йодэш.

— Кайэ... шкэтак...—шогажэ изи гына йўкшө дэн кычкыжын пэлэшта:—ындэ мынэ колэ-эм!.. ындэ мынэ иктыланат ом кўл... ожно тыгань огыл ильыс...

— Ожсым ит ойло, шога йолташ, ожэо илыш пытыш ужамат... Тыгань томаша-влак шукурак лийт гын, тый огыл, мынэ, плуг, мўндўркак ом мийэ дыр...

И. М. Тонмурзин.

Такрым шыжым куралнат— 100 путым нална.

Мый йал марий дэн прля илымэм годым такрым Пэтро годым йа Пэтро эртымөнгө ижэ куралам ильэ. Такр пасун канымыжым шинчэм ильэ, а мландыштэ мо лиймыжым шым шинчэ.

Вара, мландэ кучлмо нэргэн кнагам окаш (лудаш) тўнгалымат, тэвэ тыгань пашам рашак шыжым: такрым вара куралмэ мландэш киндэ начар шочэш, мландат шагал «кана». Киндым саймак шочыкташ гын, такрым ончычрак куралман улмаш.

Кнага ойлымо почэш шташ куго йалыштэ пэш йбсө. Нэмнан йалыштэ 152 пөрт ильэ. Йал марий-влак шонымэмым шукташ эркым ишт пу. Илэн-толын мландэ ужашлымэ лийэ. Тунам мэ 7 йолташ погнышнат, посна участкыш лэктын шична, артэлым штышна. Мландым мланна пэш аламам пууч (ожнат кугжа годым туш лэктыныт ильат, вўлнэн пытышт).

Мланна эрык лийэ. Мэ кузэ лэчна, тунамак такр пасунам шўльб вўдымө годымак куралаш тўнална. Тыгэ штымэ дэн мэ тўналтыш ийак 1 дэстиналан 60—65 пут дэн нална. Йал марийжэ 35 п. дэн вэлэ налыч.

Сынышаш вэрч мэ адак ик изэ пасум такрлан шыжымак курал кодышна. Шошым шўльб вўдымө годым пэш сайн кўртнө трма (шўрэ) дэн трмалышна. Чла комокым шалатылна—муно лэч кугыжо иш код. Шудо лэкташ тўнгалыт, ўмбаж гына курална. Кум арнэа

Шуко пасум штэн, машина-влак дэн курал-вўдэн вэлэ марий калык вол- гыдыш лэктэш.

эртымөнгө мландым йўр пэш чот кырыш, почэшыжэ мландэ кошкаш тўнгалы. Мэ адак курал пыштышна. Тыгэ вўдымэшкэ толашышна, такрна шэмын кийш.

Ту жапыштак йал марий-влак такрыш лэктынак ишт ончал. Пэтро годым вэлэ куралыч. Лач ту кэнэжым йўр шагал лийэ. Вўдаш лэкмэ дэч ончычрак гына йўр йўрын кайшат, тудат мландыш сай шынэн иш кэрт. Вўдымө почэшак мландэ кошкэн кийшат, озымыштат йомаш тўнгалы, саралгыш.

Мэмнан мландэ чылт вэс тўрлө ильэ. Шыжым куралмэ дэн шыжымсэ дэн шошымсо вўд мландыш сай шынгыш. Сандэн кушко кэнэж дэч лўдшашыжэ пэш укэ ильэ. Адак мэ вэт кэнэжым мландылан кошкаш эркым ишна пу. Вўдымө дэч кум арнэа ончыч птаргышла кэлгын курал пыштышна. Куралмэ годым рок мамык гай пушкэ, вўдыжгө ильэ. Сандэн озымна пэш мотор, тёр лэктэ.

Тыгэ штэн мэ имаштэ уржам дэстиналан 100 пут дэн нална, а йал марий-влак урлынымат пыкшэрак погышт манмэ гай лийэ.

Тылэч вара мэ артэлыштэ такр пасунам шэмын кучэна. Йўр почэш тўрлө шудо кушкаш тўнгалэш—мэ кўртнө трма дэн тырмалэн налына. Шога дэн пагытыштыжэ вэлэ куралына—члажэ кок кана: шыжым да вўдымө дэч ончыч; ожно нил-вич кана куралмэ олмэш трмалэна вэлэ.

Кнагаштэ ойлымо ганьак лийэш улмаш: чўчкўдын куралмэ трмалмэ дэн мландэ ок кошкэ, мландыш йуж пура, тэре сай шўйэш, шурнылан кочп шуко погына.

Ындэ мэ вўдашнат, „рядовой сеялкам“ налына; имаштэ тун дэн вўдэн кодышнат, уржана воштр гань кушкын шога. Вўдымыжат мэ молын лэч ончычрак вўдэна.

Мэмнам ужын, йалыштат мэмнан почэш шташ тўнгалыт. Моло вэл марийланат шкэ пашана нэргэн увэртарап—«У Илыш» журналыш сэраш лийм.

Артэлын члэнжэ Пэтрай.

ЙАЛСЭ, НУРСО ПУШЭНГЫН ПАЙДАЖЭ.

Мэ тунэмдымэ дэн, шонэн шудымо дэн—нэмнам аврэн шогышо илышым шүтлэн *) огына ончал, шуко пашам изилан шотлэна. Тыгай изи паша-агик луггына йалсэ дэн нурсо пушэнгымат. Шуко йал чара, пушэнгыдымэ улыт—садлан лавра дэн пурак тичак. Озажэ шканжэ кэлшымыж сэмын оралдым штыкта, а йыржэ пушэнгым шындаш ушэ-шыжат ок воч. Олалаштэ мотор пэлэдышан, йытра лышташан кугу сат-влак улэдат, урэмыш лэктат—чара урэм. Тазалык ончышо пёлка, страховой агэнт, вашполыш комитэт да монь—нэмнам тунуктымаштышт чылт пушэнгын пайдажым мондат. Тидэ чла—пушэнгым күлэш-огуллан шотлымым каласэн пуа. Кэч кэат пушэнгын пушкдо ужар лышташыжым, йудалгэ ўмылжым, тазалыклан полшымыжым шинча; тугэ гынат чылтак күлэшышкыжэ шонэн шуун огына ул.

Пушэнгэ суртым пожар дэч арала.

Тўгалына кэч кэланат шинчалан пэрнышэ, калык ойго паша гыч—тидэ пожар годым. Тидэ члаланат палэ. Пашамат, илышымат тул ок шотло: пычрик пагытыштэ пойаным күчүзыш савра, сурт озам ойра, альэ озажым йэш лэч игшывэ лэч посна кода. Тудо, вучыдымо годым, вор сэмын йүдым альэ кэвалым толын пэрна, озажын шкэнжын, ачажын, кочажын штымэ оралдым да погым эрыктэн кода. Ўмүр мучко тыршэн штымэ сурт гыч чара могр дэн лэктын куржаш вэрэштэш. Пожар зийан тыгэ калыкым орлыкыш пурта.

Пожар тўрлө дэн лийэш: тулым кучылт моштыдымо дэн, тўнбык **) тран дэн, игшывэ пижыкта, волгэнчэ логалмэ дэн да монь. Йүлэн кэртдымэ сурт шташ нэмнан марий пэш нужна, адак тудлан тунэмашат күлэш Сандэн мланна чотракшэ туллан шарлаш эркым пуман огыл. Олалаштэ, йаллаштэ пожар йөрыктымэ ўзгар (машина) улыт да, нунат йатр годсэк олмыктымэ огыл, пужлэн птэныт, огыт ситэ, адак члаж годым тораштэ улмо дэн намийэн вашкэ огыт шукто. Пожар годым пагыт шэргэ,—изи тулым йөрыктэн кэртын отул гын, тудо ик оралдэ гыч вэсыш йогын вўдла эрта. Тыгэ ик сурт гыч вэсыш каймэ годымжо оралдым аврэн шогышо лышташан пушэнгэ кугу полным пуа. Чынак, пушэнгэ тул вийм изэмда, воктэнсэ суртлан ыраш эркым ок пу, тул ойным куча. Тыгай годым озалан йүлшө шўй возын пижмэ дэч гына эскэраш күлэш. Эскэрэн моштыдэ пижэш гынат—йыр пушэнгэ аврэм дэн тул трук ок пиж, тунамат сурт оза погыжым утарэн кэртэш. Тидым вэт калык шинча, тидым пожарыш мийшэ ужын. Налза ушышкыда лышташан пушэнгын пайдажым, шындыза суртда йыр, ида вучо

*) Чот, сынлэн.

**) Мурнья.

Урэмыш пушэнгэ шындылмэ йул вўд воктэнэ ньэмыч йал. Вэрын-вэрын пэчкэ дэн вўд шындылмэ.

орлыкыш вочмым. Пушэнгыштэ тэ, тыгай орлык толмо годым, поро йолташым мууда.

Пушэнгэ---волгэнчэ вийм корагда.

Пожар лийэш күдырчө рапшалдымэ дэнат. Тыштат пушэнгэ кугу пайдам пуа. Тудо оралдэ ўмбал лэч күшнө шогымыж дэн—лэвэдышэш күдырчө вийлан (электричэстылан) погнаш эркым ок пу, вондыж дэн тудым мландыш колтэн шога. Күдырчө рапшалда гынат, пушэнгым зэлэ локтылэш. Садлан сурт воктэнэт пушэнгэ уло гын, оралдэм күдырчө рапшалда ман лүдмэт ок күл.

Сылнылыкшым, таза йужшым—пушэнгэ пуа.

Пушэнгэ—пэш кугу сылнылык. Кэч кэат йөрата тудын ужар лышташыжым, йуалгэ ўмылжым, воктэнсэ йандар йужшым. Тэлэ эртымэк, пушэнгын пөрвөй лышташыжлан, рвэзэ огыл, шонгыжат йывырта. Пушэнтан дэн чара оралдым тагастармаштэ, каласымат ок күл, пушэнганжэ сылныракэш чотлалдэш.

Пушэнгэ тазалыклан полна. Тудо моло илышэ сэмынак шўла. Айдэмлан ик тўрлө шўлыш күлэш, пушэнгылан—вэсэ. Нэмнан шўлэн лугмо шўлышыжө лачак пушэнгылан күлэш, пушэнгын—мланна,—сандэнэ айдэмэ дэн пушэнгэ ваш-ваш илаш полшат; пушэнгэ нэмнан шўлшашлык йужым эрыкта.

Пушэнгэ чэр кондышо осал мардэжым, пуракым авра. Йүд йүмал могрэш шындымэ пушэнгэ йүштө мардэж дэч шурнэтым, пакча көргэтым авра.

Айдэмлан адак тўрлө шукиш, кошпангэ, лывэ пэш чот осалым штат. Нуно пакча-сат көргым, пасу шур-

ным птарат. Тыштат пушэнтэ лийэш гың, тыгай осал птаршэ кайкым шкэдэкышт кондат. Кайк-влак шошым тўнгалын тэлэ мартэ тыгай шукки-капшангым игыштлан нумалыт, шкэ кочкыт, мучашдымэ птарат.

Мландэ вийм, вўдыжгым—пушэңгак арала.

Птаргышлан пасушко ончалына. Корэм, урлтамш, шун чанга, ошма крач. Кушак лийэш корэм, урлтамш. —Тўрсыр, курыкан, ўдаш йўрдымэ мландэш, кушто ик кана куралмэ дэн шукэртак ўмбалсэ шэм рокшо йогэн кайэн,—имнэ дэн огыл, йолынат вончэн кайдымэ корэм лийн кодын, нимогай пайдам пудэ мландэ тўсым пужэн кийа. Шун чанга, ошма крач—тугак киндэ шочдымо вэр. Тыштат пушэңгын пайдажэ пэш кугу. Тудо шкэ вожшо дэн сэрым урлто дэч да мландэ вўдыжгым куча. Ончалза корэман шэм чодрам, тушто урлтыш укэ—тўр вэрсэ гайак чодра кушкын калыккан пайдам пуэн шога. Тыштат чодра лийэш гын, мланна илаш пэш кугу полшым пуэн кэртэш илэ.

Ындэ палэ—нинэ йылмыдымэ пушэңгэ йолташнан уло ойшт мланна эрэ сайм каласэн, увэртарэн, пэш кугу полшым пуэн, илышнам нўталын шогат. Садлан ида ўрканэ суртда воктэн пушэңгым шындаш. Тудлан пагыт кугун ок эртэ. Тугак пасуштыда, корэмлаштэ, курыкышто, кушто шурно ўдаш ок йўрў—чодрам, отым кучыза: нуно мландыда урлто дэч аралат, кўлэш ўзгарлыкым пуат. Йодса агроном дэч, шкэндан учытыл дэч—нуно тидэ пашам кузэ шукташ каласэн пуат.

Э-ын.

Мландэ паша у корныш пура.

7 йал нил пасум штыш.

Пўрў кантонын Чорай дэнэ Мишкан волыслаштэ тэлым мландэ паша нэргэн агроном умландарэн кошто. Пашажэ йара ыш йом. Тыгай йал-влак, кум пасум кудалтэн, нил пасушко куснышт: Мишкан волысышто—Кўшўл Шогэртэн, Йонкар Йэр, У Памалп, Пушнэр; Чорай вол.—Йўлэ-энэр, Орский хут., Раевка. Пасум нилытэ шэлын, клевырым вўдўшт. Коло йал 4 пасум лэкнэжэ илэат, клевыр урлыкым ышт му.

Марий агроном.

Шошым вўдым чарэн от нэрт. Тэнэй тэлым Краснойарэш (Чакмарий Звэнигэ кант.) Клинов агроном сель.-хоз. кружокым почо. Тунэммэке пашалан пижна. Помар гыч сортировкым кондышт, Шэңгэл дэн Изн-Моламасыштэ 500 пут урлыкаш нўлым сортировайшт. Торган-сола йал гына коклаш кодо, нуно «шўлым сортировайаш ок йўрў, тудын ўртшў виса» маньыч. Ошўргыштў клевыр ўдаш посна изи пасум ойрэныт. Ик-кок йэн вольыкымат вэс сэмын ашнаш тўнгалыныт, вўтам кнагаштэ каласымэ почэш штэныт. Тидэ—Тойгильдин А. дэн Забелин В. марий-влак. Нуно кодшо ий, кутырыш лэктын, шуко пасум штынэшт илэ йал ыш пу. Мэмнан могырышто альэ пондашан-влак да пойан-влак эркым огыт пу. Түгэ гынат, шошым вўдым чараш ок лий, вэрыпкыжэ шуэш.

И. Воробьев.

КУЭ.

Ужар куэ воктэнэм
Шога тўрза ончылнэм,
Парчажымат лывыртэн,
ЛышташшыMAT шалатэн.

Шукэрт огыл ты куэ
Лум гай ошо вэт илэ,
Укшыжат кылмэн илыш,
Шкэжат пэшак ойгырыш.

Шым ий ожно мэ илышна
Куэ дэчат ойгырышна:
Шужэнат кийышна,
Кылмэнат малышна.

Шым ий эртэн илэна
Куэ гай ужарэна;
Школышто мэ окэна,
Члажланат тунэмына.

Яниев.

ПАША ТЭМА.

Ўжарэ дэн киньэлал,
Кас кэчыжэ авралтмэш
Пўрйэңжыгэ, ўдрамангэ
Содор пашам ышталыт.

Кўлта (ў)мбалан кўлтэжым
Кашта ганьэ опталыт.
Копнажымат чумуралын,
Мўнгэш пўртыл кайалыт.

Идым тичак шурныжым
Ыскырт-ыскырт опталыт.
Кид гыч кидыш кучултыт,
Чылам йўршэш тэмалыт.

Майн.

Ашаштэ у шот дэн штымым тўжвак луктын пўтўнь марий калыккан ончыктыман.
Ин выставкалан йамдылалтса, журналыш сэрыза.

Кузэ Майук коопэративым тэрлатэн.

Кэнэж касэт кэчэгүт нэрэн шинчы-шэ йалым тарватыш: урэмыштат-куд-вэчылаштат йу́к-йу́ан шога. Пасу гыч калык эр пёртыльö—тачэ арныа водо. Удрамаш- влак шантак ушкалым лүш-тэн да монь штарышт, ындэ тўрлө тигдэ сомлкашт гына кодын. Пөрйөн-влакат сурт коклаштэ погыстаркалат, йужо урэмыш, пошкудыш ошкылэш. Йоча-влакшэ имным йўдлан пукшаш нангайаш йамдлат. Ик манаш гын, кажныжын шкэ пашажэ уло.

Сурт көргө пашам ачалкалышат Чапайат урэмыш лэктэ. Капка ончыланжэ шинчын, ала-мом шонэн, эплын гына эртэн кайшэ пыл-влакым онча.

Чапай—вийан, куго капан, 30—32 ийаш марий. Йаллан тудо эн сай сурт оза. 1915 ий тўналгыштэ тудо ньэмыч дэк плэныш вэрэштэ, сөй пытымэш тушто не йалыштэ пашам штэн илыш. Плэныштэ Чапай тўрлыжланат тунэмэ. Мөнтө пёртымэшкыжэ тудын йэш пэш нужнаш кодын ильэ, сурт погыжо чла шаланэн ильэ. Эркын-эркын пашалан пижат, ик-мунар ий гыч озанлыкшым

төрлатэн шуктыш, йал марий шинчаланат койаш тўнгальэ. Ик төрлатымэ гына лийэш гын, ала нуно огытат ончал ильат,—тушто вэс чийжэ лийэ: Чапай шкэ пашажым моло лэч вэс сэмын шташ тўнгальэ, у корныш пуртыш. Сандэн йал марийат, изин-изин туд лэч тунэмын, шкэ озанлыкшым сайэмдаш тўнгальыч.

Чапайн шонэн шинчымыжым пошкудо ватэ, Майук, лугыч штыш.

— Мо йолколанэн шинчэт, Чапай изай, тыйн пашат укэ мо?—эртэн кайшыжла Майук шайарэн пэлэшта.

— Эрэ пашам штэн мо, каналташат кўлэш,—Чапай маньэ;

— Тый вара куш тыгэ ошкылыыч?

— Мэтрий Йыван дэк-ла, шөнчална пытэн.

Мэтрий Йыван сөй дэч ончыч лапкым кучыш, йаллан пойан ильэ. Оксажым тудо пўжалт нойэн ыш пого: иктылан кэмрак виса, вэсылан начар таварым сай олмэш пуа, кумышылан вучымэш пуат, вара акшым шэргын кўрэш. Тыгэ тудо чаплэ кўй пёртым нолтыш, суртым колба пурдымашын штыш, мландыжымат йэшырыш Рэволўтсий дэч вара шуко йомдарыш гынат, мландэш шагалак погым тойэн ыш кодо. Моло йэн гань пашаш пудргаш тунэмын огыл ильат, сандэн тудо адак лапкыжым почо.

— Мо тэ, ўдрамаш-влак, Мэтрий Йыванын эн пэш тамлыжым муунда? Тудо тэндэм толэн ила, а тэ эрэ Йыван дэкак коштыда,—Чапай Майук лэч йодэш.

— Йыван лэч посна көн дэк кайэт? Коопэрачив лапкыштэ шөнчалым йодымат, укэ маньт. Кунам лийэш?—маньымат,—кунам кондат, тунам лийэш—ман вэлэ каласат.

— Эк, ўдрамаш, ўдрамаш,—вуйжым рўзэн Чапай пэлэштыш.

— Удрамашшэ можо, тыйн коопэрачивэт вэрч шўрым шөнчалдэ кочкам мо, ойлэн шинчэт?—Майук сырыш.

— Паша шөнчалыштэ огыл, мэ шкэнан лапкылан она полишо, тидыжэ пэш ок йөрө.

— Кай, коопэрачив лапкылан полнаш мый могань оза улам? Тушто советын пашажэ—совет лапкэ огыл мо?

— Эй, Майук, чылт исэрак улат,—Чапайат сырыш:—тый вара пай оксам тўлэнат, книжкат уло?

— Ала, Стапанэм тўлэн чай.

— Тўлэн гын, коопэратив лапкыштэ тэнданат пай уло. Вич тэнтгэлан гын тэ нимом штэн ода кэрт ильэ вэт. Молат тыгэ изин-изин пыштымэ дэн—сатулашна окса погныш.

— Тудыжо тугэат, вара коопэрачив почаш совет власат оксам пуэн маньтыс?

— Чын, Чапай маньэ. Шкэнан погымо оксана шагалрак лийэ, кугын сатулаш тўнгалаш тудо ыш ситэ. Сандэн мланна ситыдымэ оксам совет влас вучымэш

пуо, мланна полшыш. А лапкына шкэнан, тушто мэмнан пўж-вўд дэн погымо оксана.

— Молан вара ту лапкыжэ, Мэтрий Йыванын уло огыл?—адак Майук йодэш. Чапай ойлымо ганьым ожно тудо колын огыл ильат, сомлжымат мондыш, йодышташ тўғальэ.

— Кузэ тый, Майук, от умло. Йыванэт тланэт шагалакрат виса, начар таварымат пуа, шэргынракат налэш.

— Ала, йужо таваржэ Мэтрий Йыванынат шулдырак. Адак копэрачивэдым ит мокто-ла. Икэчэ тушто красиным нальымат, вўд йөрэ вэл ильэ.

Вўд йөрэ гын, тутат мэмнанак йолана.

— Ала мом куктэт, Чапай изай, мый ом умло, туштым туштымыла ойлэт.

— Умлаш йөсө огыл. Тый тэвэ шөнчал укэ, красин вўд йөрэ манат. Токал адак Пётр Мачи ночко сакырым пууч ман ойлыш. Ча тидым мланна шкэ тёрлаташ кўлэш. Начар тавар уло гын, тый пыркалык дэч вуй шиймэ кнагам йодын налат, тушан сэрэ. Шкэ от мошто гын, коч кбат моштышо йэг сэрэн пуа. Тый мочэштэт молат возаш тўғалэш. Лапкым тэргышэ-влак толытат, тэндан возымым ужын, чла тёрлатат.

— Ала, тыгэ тёрлаташ лийэш гын, нунынат вэт парньашт шкэ дэкышт кадыр?

— Йонгыш ойлэт, Майук. От ишанэ гын, сынышашлан тэвэ эрлак возэн ончо, вара мо лиймыжым ужат. А мэтрий Йыванлан мэ бойкотым штэна.

— Кузэ маньыч? Мо тугань адак бойкотшо?—Майук лўдынак пэлэштыш.

Молан лўдат. Мэ Мэтрий Йыван лэч тылэч вара нимом она нал. Уло таваржэ ужалдэ кодэшат, тудлан вара лапкыжым пэтрдэ ок лий, шкэ таваржак логарэшыжэ шинчэш,—тэвэ тидэ, Йыван лэч тавар налмым чарнымына, бойкот лийэш.

— Э-э.. Вара копэрачив лапкэ вэлэ кодэш ужат?

— Тугэ, тугэ, Шкэнан лапкэ вэлэ кодэш,—шыргэн Чапай пэлэштыш.

— Кай, тый дэнэт ойлэн, сомлэмаг кодэш, шөнчалымат налдэ кодам.

Майук эртэн кайш, Чапай копэратив нэргэн шонэн кодо.

Копэратив лапкэ нэргэн йалыштэ тўрлынат ойлэт. Чапай шкэжат шуко йонгышышым пижынат, пижам тоштын огыл. Копэративын правлэнжэ пэш чойа улмаш, кблан начар таварым, кблан сай таварым пуаш шинчэн шогэн. Йэг мут дэн гына йолам шташ пижын шинчат.

Копэратив лапкэ пашам тёрлатымэ дэч посна, Чапай уло йал уто киндымат, моло арвэрымат копэратив коч ужалаш шонэн коштын.

* * *

Чапай дэн Майук ойлымо дэч вара ик-мунар кэчэ эргымонтё—йалышкэ агэнт тольо. Копэратив лапкыштэ чла кнагам ончыш—члажат кўлэш сэмын порадкэ дэн

возалтын. Копэративэт кнагажым пэш кучылтын моштэн. Вара агэнт вуй шиймэ кнагам налэш. Почын гына онча—эн ончылнак тывэч-тувэч пыкшэ удыркалмэ кум жалывым муэш:

Пөрвөй жалывэ.

„Мыйн шөнчалэм пытышат, копэрачив лапкыш тольым, шөнчал укэ ильэ, сандэн Мэтрий Йыван лэч нальым“.

Вэс жалывэ.

„Ик кана копэрачивыштэ красиным нальымат, красин вўд йөрэ ильэ. Пэш начар йўлыш“.

Кумышо жалывэ.

„Мыйн шинчымэм шуэш—кузэ тудо, Йыван лапкыштэ сакыр копэративын лэч шулдырак“.

Ча жалыват тўрлө кэчыштэ сэралтын, нунын почэш кид пышталтын улмаш. Пөрвөйжым Майук, кумышыжым Чапай сэрэн улмаш. Ча жалывым агэнт шкэ кнагашкыжэ возэн налынат лэқты кайэн.

* * *

Ик кэч Майук дэн Чапай адак урэмыш ваш лийч. Майук воштылал йодэш:

— Копэрачив лапкэт тёрланыш? Кизытат шөнчал укэс? Кнагашкат сэрным, адак Начиймат сэркытышым..

Лачак тунам нунын дэч, брэзэным чийшэ ик йэн толын шогальат, йодо: копэратив лапкэ кушто, Мэтрий Йыван дэн копэратив правлэнын члэнышт кушто илат. Чапай тудлан чла раш каласэн колтыш.

— Чу, Майук, чла вашкэ шташ ок лий,—умбакыжэ Чапай ойла:—Идалыкышкэн ушпашэт коршантым пурлын коштыч, кизыт ик кэчыштак тёрлатыктынэт. Вэт ончычшым чла тэргэн, кбргыч лукташ кўлэш огылым возэнат? Шойштымылан шкэндымат вэт пижыкытат.

— Эй, пэш сай улат-маш. Ындэ мыйм сутышкак нангайат,—Майук лўдө:—Шкэжэ возэн от ул!

— Ит лўд, мыйат возышым. Икэчсэк возаш шонэн коштымат, никузэ шэжым муун шым кэрт. Копэративыштэ пэш чойа улыт. Нуно вэт мыйм пэш шинчат. Чу, кунам гынат шуам альэ.

— Сутыш нангайат гын, Чапай изай, мый тыным ойлэм, тый сэралш шўдышыч манам.

— Йбра айда. Мый сут дэч ом лўд. Сутшо чыным кычалашак шталтын огыл мо? Тланэтат, чыным сэрэнат гын, лўдшашыжэ укэ..

Эрлашыжым—чла йал марий өрө—копэратив лапкэ ыш почылт. Копэративыштэ пашам тэргат улмаш. Брэзэн чийшэ йэгэт тэргышэ комиссий пашам вуйлатэн шогылтын. Тудо йал мучко марий-влак дэч копэратив паша нэргэн йодышт кошто.

Рэвизий пытымонтё мом мууч?—Шөнчалым копэратив, Мэтрий Йыванын шуко улмашат, налын огыл,—

сандэн Йыванжэ шэргын ужалэн кийэн. Красныш вүдым шуқырак лийаш ұшат улмаш,—сайжым шулдо ак дэнэ Мэтрий Йыван дэк йүдым шолып ужатат улмаш. Йужо таварым коператив гыч шолыштын Йыванланак шулдын ужалэныт,—сандэн тудыжо шулдынрак ужалэн илэн. Эн куго титакшэ—уло йал марий „мыйн тушто пашам укэ“ манын илымэ дэн—коператив лапкым вуйлатышэ Мэтрий Йыванын шолыжо улмаш, ожно торгайшэ. Члаптланат, олаш нангайэн, „рэшэткан күй пörтым“ ончыктышт. Тунамак правлэнышкэ у йэнгым сайлышт. Правлэнын прэдсэдачылжэ—Чапай лийэ.

Тулэч вара коч кōат Мэтрий Йыван лапкыш коштым чарныш. Коперативыштэ коч кунамат сай, шулдо тавар лийэ. Тулэч посна коператив йал марий таварымат олашкэ пайда дэн ужалаш тўнгальэ. Чланат кертмышт сэмын мэр пашалам полпаш тўнгальыч.

Мэтрий Йыван гай коштан-пойанлан калык олталаш эрык пытыш. Нуно альэ ончыкыжымат олталат ильбат—Майукын, Начийн, Чапайн жалывышт кэртэ.

Л. Штрандт.

Коператив коператив пашамак тор-мозла.

Кодшо ий шыжым Куго-Шоркэнгэр марий-влак коператив лапкым почаш лийч,—мланна шулдо, сай тавар кўлэш, маньыч. Сэрнур общ. потреб. нунылан погынмаштэ тыгэ каласышт: тэндан йалэш отдэлыным почаш гын, тэ члэнлан 80 йэнгым муза; чланат вступительный дэн пай оксам тўлышт; икканаштэ тўлэн огыт кэрт гын пөрвөйлан вступит. оксам да тылзэ вуйэш 25-ыр дэн пайм тўлышт.

Члэнлан 112 йэн сэралтэ, 18 тэнтэ оксам погышт Пайм адак погышашан ильбат, Сэрнур гыч, ала-мом шонэн, тыгэ манаш тўнгальыч: **члэнлан 150 йэн ок пу-ро гын, чланат пайм пўтўньэк огыт пу гын — лап-кым она поч.**

Калык тунам налогым пэш тўла ильэ, сандэн Сэрнур коперативын ультиматумжым шуктэн ышт кэрт. Сэрнур коператив тыгэ „полшымо“ дэн кўлэш таварлан 10—15 мэнгыш коштдэ ыш лий.

Умбажыжэ мом шташ? Куго-Шоркэнгэрыштэ кредит коператив уло. Тудо 1924 ий йанварыштэ почылтын. Калык тун дэч лапкым почаш йодаш тўнгальэ. Кредит коперативын правлэнжэ калыкым ыш шўкал,—торгаймэ лапкым почаш мэмнан паша огыт гынат, шкэнан члэнлан лапкым почдэ ок лий, маньэ.

Лапкэ почылто 1 апрэлылан. Коч могошь таварат тушто моло вэр лэч 2 — 3-ыр шулдырак. Правлэнжэ ончыч оксадэ пашам шыш. Ындэ паша вийнаш тўнгальат 10—15 тэнтэ пашатарымат налын кэргыт.

Тыгэ мэмнан дэнэ марий-влак коператив пашам нōталыт. Сэрнур коператив Кэрзон ганьэ ультиматумым каласэн ильбат, калык тудым ыш ончо,

Ужшо.

Коператив почаш 150 члэнак кўлэш мо?

Унэ, закон тыгэ каласа:

Коператив почаш мынбар члэн кўлэшым район альэ облас коператив ушэм шта. Тугэ гынат, тўнгальтышлан 30 члэн дэч шагал ынжэ лий. Тидэ сипрым тўрлө вэрлан, вэрласэ койш-йўлам ончэн, изиш кўзыкташат лийэш. Закон адан каласа эн куго вступительный окса 50-ырший, пай окса 5 тэнтэ лийшашан 50-ыршийжым члэнэш пурмо годымак тўлман, а пайжым изин-изин тўлаш лийэш.

Сандэн Сэрнур коператив 150 члэным да пайм пўтўньэк йодын гын, тудо йонлыш штэн. Куго-Шоркэнгэрэш коперативым почаш лийман ильэ.

Ик вэрэ пайдам налыт, вэс вэрэ пайда дэч корангыт.

Коператив вольык налаш полша. Нэмнан Пакшай йал гыч (Уржум уйэз) 4 мэнгэ коклаштэ Буйск йалэш токан кредит ушэм почылто. Тушто члэн-влак эртак руш улыт гынат, марийлан пэш полшат. Путракак прэдсэдачылжэ Е. П. Мельников сай, тудо коч кунамат марий-влак дэн пэш сай ойла. Нужна марий-влак тувэч пумо ссуда дэн имным, ушкалым, моло вольыкым налэдышт. Кизыт мэмнан йал гычат кредит ушэмыш 16 члэн возалтыч. Кредит ушэмна мланна «У Илыш» журналымак налэш.

А. Мимотин

Кўмўшка сэнча. Коператив лапкын кўлэшымжым ындэ шинчыдымо йэнгат укэ. Тудын пайдажэ тўрлө могрымат шуко: тавар налмаштэ, киндэ ужалмаштэ, моло могрымат. Тидым Тōлдө марий-влакат (Пўрө кант. Киабак вол.) пэш шинчат гынат, лапкым почын ышт кэрт. Кум йэнгын кок тылзэ утда тршымышт, 10 тэнтэ роскот кучымышт — сокр кумрашлык ыш лий. Кажнэ йэнглан умландарэн пумōнгө йодат:

— Тинь вара члэнлан пурэт?

— Йōра ильэ да, кал вичкыж.

„Кал“ вичкыж гынат, кўмўшка шолташ кал пэш кўжгө. Вэт Тōлдө марий-влак чарныдэ йўўт. Лапкын пураш 5 пут уржа укэ — кўмўшка шолташ вигэ уло. Пэш куго намыс.

Кўтмэсь.

Шуко, сай, шулдо таваран коператив штымэ — коператив члэн кидыштэ, тудо шкэ лэчшэ лийэш.

Оласыжат, йал калыкшат—йал паша вэлкэ ончыман.

ЙОНЛЫШЫМ ТӨРЛАШ НЭЛЭ.

(Звэнигэ кантон).

Облас альэ кантон учрәждәннылаштэ служымо (паша штымэ) годым—кузэ йаллаштэ паша вийнымым ужаш ок лий. Ик шонэт гын, чла паша сай каймыла тучәш: йалла воктәнс РКП йачэйкэ, комсомол, тунуктышо, райисполкомышто служышо-влак да монь чла пашам шуктат ман шоналтәш. Тыгэ шонэтат йалыш ләктын ончалмат ок шу, ләкташыжат ок күл маналтәш. А ләктын коштшо лийәш гын, РИК-ыш (райисполкомыш) пура-да лач ик-кок мутым каласат кайаш вашка. РИК-ын пашажым ужын, прәдсәдачыл дәч моштән каласымэ ойм колын,—тыштэ чла пашажат сай, әнәр вүдла лопка (кумда) корәм дән „йыр-йыр“ йогаләш,—ман шонат ала-мо.

Марий пөртгыш ончалаш, пурән шкәтшә дән „шывә-шывә“ мутланаш—йалыш толшо-влакын ушышт ок шу. Йал коклаш толын „казенный“ пашам вэлэ штыл кайат. Йужгунамжә тугай пашажымат огыт шукто—„калык вашкә ок погыно, тушко да тушко шуман“—манын ләктын кайат. Тыгай йәг йалыштә шуко штышаш пашам локтыл (пужән) вэлэ кода, йбсыжә йал воктән улшо-влаклан кодәш. Кизыт тәвэ мынь йалыштә илән мом ужам? „Тидат штымэ огыл, тудат штымэ огыл, нимом огыда штә“ манын РИК-ым вурсән кайат. Ойлаш пәш сай, пәш куштылго—йылмә йахлака, умша йонгата,—а пашажым тўнал пуаш, паша пәләнжә пижаш, ончыкташ—нигәт укә.

Шуко, пәш шуко паша! Тарватыдымэ паша кийа! Кизыт илыш кәчын вашталт шога. Тудын почәш совет законат вашталтынак мийа. Йал калык тидым умлыдә кодәш. Адак туд ләч поснат калык коклаштә нимо шинчыдымэ уло. Тәвэ, налына ўдрамашым. Тудо шкә могай улмыжым шинча гын вэлә? Вуй кьргыжә ок тарваныл гын, ала тудыжымат ок шинчә. А могай лийшашым, кузә совет пашам төрлаш полшышашым, шкәнжын могай праважә,—тудо ок палә. Тудо „ньомой гань илымаштә пөрт гыч ләкдә илымаштә мом ужат, мом паләт?“ манәш. Тидә ўдрамаш тыгә ойла. Пөрийәнгым налына — тудыжо шуко шинча? Тўнъя ўмбалнә огыл, Совет Россияштә мо лийн шогымымат пәл калыкшә ок палә, **Погынмашкә марий ок кошт, ваш лиймә изн ләч йодын умлаш ок тошт — йодаш лүдәш Совет йәг дән тудо мутланән ок мошто—йылмә мучаштә ой укә. Тун дән мийән шинчышә укә, әртән найшә пурән ләкмаш укә.** Марий шкә тәптәран, шкә койш дән ила. Тудын сәмын от лий гын, тун дәк пурән от мутланә гын—тынным тудо шорын вэлә ончаләш. Мә, совет учрәждәнныштә служышо-

влак, шкәнам „казенный“ йәгәш чотлаш тўнгальна гын, тудын пөртшым ончалаш йырнәна гын—нигунамат марий дән нимогай „смычкым“ штән огына кәрт, нимогай пашам нунын коклаштә сайн виктараш ок лий. Мә тыгай лийына гын, марийат „казенный“ пашам вэлә шукташ тўналәш, тудат тый дәнәт ок мутланә. „Мланәм мом пуәт—тланәтат тудак лийжә, утыжым ит йод“ манәш тудо.

Тәвэ тугай илышым кизыт марий коклаштә ужылтәш. Тидым ужын кузә марий ок шыдәшкә? Кузә ындә тудо шовкалаш тўналәш? Вәт марийлан шканжә посна облас лийжә“ маньыч. А кизытсә илышым марий ужәшат, мәннан тыгань пашаланна тудын шўмжә вэлә йүкша.

Молан мәннан воктән кизыт йаллаштә калык ок погыно? Тыштә шуко титакна (йонгышна) уло. Пәш чтамсыр улына! Йал гыч ләктын кайаш вашкәна, шўм „пырт-пырт“ вэлә тучәш. Адак вәт **марий йалыш руш толәшат, руш йылмә дән кутра — калык тудым шагал умла.** Сандән марий өрәшат, ончыкшым погынамашкат толмыжым чарна. Тәвэ, мәннан дән шошым пайрәм кәчә-влак годым (1, 8, 18 мартыштә) да монь завог гыч пайрәм шташ толәдышт—а погынамашкә ик йәгат ыш мийә. Завог гыч толшо йәгжә мөнгыш мийатат „собрание не состоялось“ маныт. А молан погынамаш ыш лий—тудым огыт шинчә, шинчашат огыт тәчә. Отчотәш садак „тунар кана йалыш ләкым“ ончыктат.

Нәннан районышто шыжә годәк ты мартә тыгә лийн шога. Тугә гынат ту годәк причинжым (чийжым) альят тунәм налын огытул. Тәвэ адак, иккана тыштә культ-просвәт комисын ән ончыл погынамаштә инструктыр оно Л... йолт. тыгә ойлән ильә: „тидә районышто тўналдымә паша пәш шуко, тугә гынат нигәт нимомат огәш штә“. Ойлаш сай шол. Мә тидым пәш шинчәна, ойлашат кәртгына (уш налаш кайман огыл).

Адак манаш, йал коклаштә пашам пужгалаш ок күл, калыкым олталман огыл. Кө пужән маньыда?—**Марий калыкым, марий йылмым шинчыдымә-влак,** маньына мә. Тәвэ, 1923 ий шыжым мәннан йаллан завог шәф шот дән полшаш лийә. Робочий-влак, нун дән прля марийат коштыч. „Тидымат пуәна, тудымат пуәна ача-авада гай лийына“ маньыч. Кум-ныл шога күртным пушын койч—иуным марий-влак мөнгәш пууч. Шәфым кондышташ йудшә-кәчыжә шуко ула пуалтә. Вара сәмын марий шўмыш нәлә күй пурән возо. **Кизыт ындә мәннан районышто калык погынамашкат ок кошт, паша начарәмә.** Коч могай могрым нал—паша тарваныдә ик олмышто шога. Сель.-хоз. кружокым почна — погынышт, погыныштат чарнышт. Кооперативым почна—тудат пыкшәшүләштәш. РИК-ыштат

клубыштат, тўрлө кружок-влакштат нимо паша ок кой. Ик драмкружокна вэлэ изиш тарванылаш төча. Вэс могрышто—поп шкэ пашажым виктара, калык вуй ушым вўдылэш.

Тэвэ туганьэ илыш мэмнан Чакмарий коклаштэ. Кўшнө ойлымэм дэч молым ужмаш укэ. Пэш шуко йонгылыш паша! Кө тудым төрла? Кушто улыт марий-влак, куш кайэныт, куш шылын возыныт?

Тидэ мут иктажын шўм-мокшым тарвата гын?

И. Воробьев.

Рэдаксий гыч:

И. Воробьев йолташ „йалыштэ пэш шуко йонгылыш уло, нимом шташ ок лий“ манмыла воза. Мом маныт гын тудын мутшылан моло вэрласэ марий-влак: журнал лудшо, маркор, коммунист, комсомол, йалсэ дэн оласэ совет паша йэн, адак моло йэн-вланат?

Кизыт совет влас дэн партий—йал илышым, йалсэ пашам виктараш пижыныт. Ончыклык паша мэмнан лозунгышто наласалтын—„лицом к деревне“—„йал дэк чурий дэн!“ Могань вэлыштэ, кузэ йал дэк савурнэныт? Ты пашаштэ мо сайжэ, мо осалжэ уло? Кузэ шталтэш йалсэ паша?—нинэ йодмылан чла вэрла гычат журналыш возаш йодына: журналыш сэрэн пашам виктараш полшэда.

Йалласэ совет-влаклан ушэш налман.

Пашам прля штэна. Мэмнан йалыштэ (Калтак йал, Мэнчла кант. Сўас р.) тылзылан пөрык уло йал пашам виктарэн шогышо-влакын погынмаш лийэда. Тушко погнат: йал совет, тунуктышо, вашполш комитэт, ўдрамаш дэлэгат-влак, сэлбисполнител-влак, адак комсомолат, пионерат, молыжат. Тыгань погынмаштэ йалсэ-вэтшат, вашполш комитэтшат, молыжат тылзэ коклаштэ мом штымыштым, ончыко мом штышашлыкым ойлат.

Погынмаштын пайдажэ пэш шуко. Пэрвойак пайдажэ тыганьэ: члажат прля кангашэн шталтэш, кө мом шта вигэ палэ. Адак йужыко шкэ пашажым штэн огэш-рак мошто — тудлан тўрлө кангашым пуат. Вэс пайдажэ—коч кудыжат шкэ пашажым сайрак шташ трша.

Укэ гын, коч көат шинча вэт, шуко йэн совет пашашкэ тыгэ шонэн пура: „Айда, пэш кўлэпак огыл, ўмўрлан пурэн ом ул, йэн лэч осал ом лий, кузэ гынат срокэм эртарэмат йбра“. Тыгань „айда йбра“ манмым пытараш кўлэш, совет йэн шкэ пашажым тршэн штыжэ, йал илыш төрлаташ пайдам кондыжо.

Кумышо пайдажэ ты могрым уло: мэмнан погынмаштэ тўрлө закон окалтэш, умландарэн пуалтэш.

Минь шонымаштэм моло вэрэат йал йэда тыгань совет погынмашым штылаш кўлэш.

И. Токмурзин.

Мэмнан дэнэ нимоланат огыт тршэ. Алабога кантон Көлэгэш йалыштэ чла шаланэн кийа. Йўштө годым погынмаш шташ вэр укэ. Тошто орол йөрт шўйн кийа. Кодшо пыжым тудлан прньам погаш тўнгалыныт ильэ, кум йэн намийшат пытыш. Пожар арвэр нимогань укэ, ик машина вэлэ шинча. Йал гыч лэктын ик уштыш нарэ корно олык гыч кайа. Тудо пэш начар, тўзатышэ укэ. Калык погнат, кичкырлаш тўнгалыт: олыкым тошкат, корным олмыктышап! Пашалан пижаш кэлшат. Эрлашшым... ик йэнгат кайшэ укэ. Адак, Көлэгэш вўдыштө вакш ильэ. Тудым 1923 ийштэ вўд пўчкын кайшат, төрлатышэ укэ. Ту вўд вакшым вашполш комитэт налын төрлата гын, пэш куго пайда лийэш ильыс. Вэт ту вакш суткалан 100 пут утла йонгжэн кэртэш.

Кўнө.

Вакш-влакым шалатат—ВИК-на вэкат ок уж мо. Изи гына Төлдө вўдыштө (Пүрө кант Киабак вол.) ожно кум вўд вакш ильэ. Кизыт иктыжэ вэлэ кодын, тудат тачэ-эрла пыта. Ту вакшым кучаш Качерна лўман кува ВИК дэнэ 12 ийлан договорым штыш. Договорэш возалтын: вакш клат олмыкташ, пөрт уэмдаш, вэс кўйм шындаш, тулэч молыжат. Качерна кува нимоланат огэш ойгро,—«сўмўрлэн каймэшкыжэ пөртыктэнат, варажым шорам»—манэш.

Вэс вакшыжым Эсадык дэн Эмас кучэн илышт. Вакш ала кузэ йўлэн кайш. Кодшо прньам Эсадык шупшык тышат, эргыжэ тудым шкэ амбар чонгыманкыжэ пуртыш

Кумышыжо—Шаймардан кучымо вакш — сўмўрлыш. Шаймардан лажашым вэлэ погэн монтыш. Чла вакш көргө ўзгар тошто оза оралтышкэ чумургэн. Прньа-влакынат энэр вөктэн киймышт пэш ок шу: кэчвалымат йўдымат тыгэ да тушко куржын шаланэн пыгат.

Кузэ таза што вакш-влакым кычал муаш гын? Ко вакшым онча Рот ындэ 25—30 уштыш вэрыш коштытс. ВИК мом каласа?

Кутмэсь.

Ик шуран ушнал уло кўтым лаврта. 31 майштэ Алабага кант. Кўплык йал погынмаш лийэ. Тушто Айдаров йолташ вашполш комитэтым почаш ойлыш. Йал советын члэнжэ Пономарев Николай Айдаров дэн вурсэдалаш вэлэ тўнгалы. Тудын почэш моло марий-лакат мланна вашполш комитэт ок кўл—ман кичкырлаш тўнгалыч. Тыгэ лийн ик йэнгат ыш сэралт.

Марий-лак вашполш комитэтын пайдажым кизыт умлэн огыт ул. Тудо гына огыл, йал советын члэнжат торэн мура. Шкэ тршынаш годым, Пономарев йэнгым чарэн вэлэ шога. Кўплык марий-влаклан советыш угыч сайлымэ годымлан тидым ушэш налман.

О-н.

Рэдаксий гыч: Советлашкэ угыч сайлымэ жап мўндўр огыл. Йал совет, район совет волисполком кузэ пашам штэныт—ту мартэ тудым «У Илыш» журналышкэ возэн колтыза.

Комсомол дэн пионер ылыш.

ЙАЛСЭ КОМСОМОЛ.

(Нылымшэ Пүтүнь Совет Ушэм Комсомол конференсын мутшо гыч)

Иүнъ тылзыштэ Москош нылымшэ Пүтүнь Совет Ушэм комсомол конференсэ лийэ. Конференсэ комсомолын кудымшо с'езд дэч (иүль 1924 ий) вара штымэ пашажым ончэн, ончыкылан корным ончыктэн кодыш.

Комсомолын кушмыжо.

Кудымшо с'езд дэч вара комсомол мом штэн вара? Ты жапыштэ комсомолышто пролэтар (пашазэ) игшывэ шукэмын, пашазэ дэн крэсаньялан ушнэн у ылышым шташ шуко полшэн. Шкэ «Ленинский» лүмжым шүктэдэ, йүдшө-кэчыжэ тыршэн пашам штэн. Комсомол кушкын. Кудымшо с'ездлан комсомолышто 820.000 члэн улмаш гын, тэнэйэ майлан ик миллионат кум шүдыш шуун. Тугэ гынат, кудымшо с'ездын каласымэ мутшым—уло пролэтар игшывэ комсомолышто лийжэ манмым—штэн шукталтын огыл, пролэтар игшывын пэлыжэ вэлэ комсомолыш пурэн. Ты пашам комсомоллан ончыкыжо шташ возэш.

Йалыштат комсомол шукэмэ. 1924 ий 1-й йанварлан 14065 йал йачэйкэ 178¹/₂ тўжэм члэн ильэ. 1924 ий 1-й иүльлан 17880 йалсэ йачэйкыштэ 300 тўжэм члэныш шуэш ильэ. А тэнийсэ апрельлан 32970 йал йачэйкыштэ 659¹/₂ тўжэм члэныш шуо. Ик ий коклаштэ йалсэ комсомол 178¹/₂ тўжэм гыч 959¹/₂ тўжэмыш шуун. Тэнийэ кодшо тылзылаштэ йалыштэ тылзэ йэша 57 йачэйкэ, 1500 члэн нар артэн шогыш. Адак шукэммыж сэмын комсомол сайэмынат шогыш.

Комсомоллан кōра пионерат шукэмэ. Тэнийсэ йанварлан йаллаштэ 10 тўжэм отрад, 360 тўжэм пионерна ильэ, тулэч вара адак шукэмыныт. Тыгэ изи вийнат кушкэш, пичкэмш крэсаньялан у ылышыш лэкташыжэ польшыш пуаш йамдлалт шога.

Йалыштэ комсомолыш шуко пураш тўгалмылан йужо комсомол йачэйкын кидшэ вэлалт колтыш, нимом штапат аптраныш. Йужо вэрэжэ нимом (уставым да монь) шинчыдымэ йэным комсомолыш пуртэдэныт. Адак йалса комсомолын партий дэн совет политикым шинчыдымыж дэн, партий дэч ойрлэн пашам штыммыж дэн, актив шагал дэн—йалыштэ комсомол паша ты мартэ начар шогыш. Ончыкыжо йалсэ комсомолын начар мөгржым пыгарац кўлэш.

Комсомол йалыштэ партий мутым шукта.

Окчабрсэ плэнушэчак (24 ий) партий, советым уэмдаш кўлэш, манын каласыш—совет паша шташ крэсань-влакым шукырак ушаш кўлэш маньэ. Комсомолланат, совет пашам шташ крэсаньялан полшэн, у вий

дэн пашалан пижаш кўлэш. Крэсань дэн пашазэ ушэмым вийангынаш вэрч комсомолланат шуко тыршаш вэрэштэш.

Адак 14-шэ партконференсэ (25 ий май) йал ылышым тōрлатышаш вэрч, шуко пашам тўжвак лукто. Йалыштэ ужалнаш арвэрым шуко штэн, йал ылышым тōрлышаш вэрч—партконференсэ у пашам, у корным ончыктэн кодыш. Уло пашам йалыштэ комсомолланат партий дэн прля, партий кўштымō почэш шташ кўлэш.

Йал озанлык вийангым ончэн, рвэзэ-влакын тўрлыланат тунэмаш тōчымыштым ужын адак партий политик дэн комсомол пашам шинчэн—йал комсомоллан пашам тыгай корно дэн колтыман: 1) Кузэ комсомолым йалыштэ шукэмдэн, партийдымэ рвэзэ-влак коклаштэ пашам шташ, 2) комсомолэш йал рвэзым кузэ туныкташ, 3) партий дэн совет пашам шуктымаштэ комсомоллан мом штымэн, 4) йал комсомолым кузэ пролэтар комсомол корно дэн колтыман. Тэвэ сэдэ пашам понэн, углэн налын, йалсэ комсомоллан шташ возэш.

Удүр-рвэзэ, батрак, нэзэр дэн кокла крэсань рвэзылан—комсомолыш кумда корным почман. Сайлэн пуртыман.

Кодшо ий коклаштэ комсомолышто батрак шукэмэ. 1924 ий 1 йанварлан батрак 5,7% ильэ, 1925 ий 1 апрельлан 14,2%. Батрак шукэмме сай, начар манаш ок лий. А пōрийэн дэн ўдрамашым тагастармаштэ начаржэ уло. Йал комсомолышто пōрийэн 88,5%, ўдрамаш 11,5% вэлэ. Ўдрамашым комсомолыш шуко пурташ тыршаш кўлэш. Йужо вэрэ йалыштэ комсомолыш эрэ тунэмшэ-влак пурат, крэсань игшывэ шагал йа вэкат о лий. Тыгэ крэсань ылышым, тудын шонымыжым шинчыдымэ йэн пурмо дэн—комсомол паша начар кайа. Адак тугай вэрэ уло: комсомолыш мунар пуртышашым процэн дэн чотлат, мут гыч, батракым 50%, среднякым 10%, нэзэрым 30% да монь. Тидэ йонгыш корно, ончыкыжо тыгай пашам пыгарман. Йалыштэ комсомолыш батракым, нэзэр крэсань рвэзым, сай средняк рвэзым пуртыман, адак мэмнан дэк лишыл агроном, учичыл-влакымат пурташ лийэш. Йалыштэ комсомол кушмым чараш ок кўл. Шукэмме сэмын комсомолышто шогышо батрак-влак гыч активым луктэдыман. Комсомолым ида шукэмдэ манын иктат огэш ман: тугэ гынат кажнэ комсомольэслан шинчэн шогаш кўлэш: йалыштэ комсомол мучашдымэ шарлэн ок кэрт. Йал йачэйкыштэ пашазэ лиймэ сэмын, ситынаш актив уло гын, партий вий уло сэмын—комсомол шарлаш тийш.

Йужунаш комсомолыш йот йэн, мэмнан корно дэн коштдымо-влак вэрэштыт. Кўлдымаш йэн комсомолыш пурэн партийланат, комсомолланат кўлэш пашам ок

штэ. Тугай комсомольэсын начаржым ужын, крэсань-влак уло комсомолат тугайак начар ман шонат. Сандэн комсомолыш пэш сайлэн гына пуртэн, кўлдымаш члэнжым луктэдэн шогаш кўлэш.

Комсомолышто 23 ий мартэ шогаш лийэш. Кизыт йаллаштэ 23 ийм эртышэ 5% шуэш, ончыкыжым нуно ийн шукэмаш тўгалыт. Кузэ уло комсомолым партийш пуаш ок лий, тугак уло йал комсомолымат партийш пурташ ок лий. Мом шташ партийш пурдымо ты куго комсомольэс-влак дэн? Нунын кокла гыч сай копэраторым, вашполш комитэт пашачым йамдлаш кўлэш. Нуно партийлан совет пашаштэ шуко полшэн кэртыт.

Комсомол крэсань коклаштэ эн сай сурт оза, эн сай копэратор лийман.

Ий гыч ийн комсомол, партийлан полшэн, шэмэрым пичкэмш гыч сай ылышыш лукташ полша. Йал комсомоллэч, шукэммыж сэмын, йодмашат шукэмаш. Пёрвййак йал комсомол политикым шинчэн шогыжо, йал пашалан уло шўмжэ дэнэ пижшэ, йал нэргэн лукмо совет законым крэсань-влаккан угландарэн шогыжо. Копыратышыш крэсаньым пуртэдэнэ шогаш кўлэш.

Комсомол гыч копэратышштэ пэш шагалжэ шога: йужо вэрэ тулэчат шагал. Ленин—уло калыкым копэративыш пуртэна гын, кок йолна дэнат социализм ылышыштэ шогэна ильэ—манын каласэн. Тудын мутым ушэш налын, комсомоллан копэратив пашалан чот пижын, чланат копэративын члэнжэ лийаш кўлэш.

Адак йал комсомол гыч сай крэсаньым штэн, тун дэч моло йэн-влак младэ паша шташ тунэм шогышт. Комсомол крэсаньлан мландэ пашам у пормо дэн шташ кэчын полшэн шогыжо. Комсомольэс адак дисциплиным чот кучыжо, сай йэн лийн, комсомол пашалан уло вийжэ дэн тыршыжэ, кўлэш годым шкэ ылышыжымат ынжэ чаманэ. Йёсырак ты пашам штэн шукташ. Йёсыжат йёсё да, адак комсомол пашаштэ йонгыш мोगыржат шуко уло.

Нэрым кадртэн коштмо, йэн воштылмо, йолколанымэ—комсомол коклаштэ пытыжэ.

Шуко вэрэ йал советыш, копэративыш ойрмо комсомольэс-влак тушто нимогань пашам огыт штэ. Кок кидым кок кўсэнныш вэлэ чыкэн коштыт. Ончыкыжо тугай ойрмо йэн-влак йачэйкылан шкэ папа штымышт нэргэн отчотм пуэн шогаш вэрэштэш. А йачэйкэ нунын пашаштым ончэн, тунуктэн шогыман.

Комсомол йужгунам крэсань-влакын кумалмыштым воштылэш, йал советлан приказым пуа, моло йонгышышмат шта. Паша ончыкыжат тыгак кайа гын, сай ок лий. Тыгэ воштылым пытараш кўлэш, приказ пумымат чарнаш возэш. Комсомол вэт приказ пушо огыт, Совет дэн партийлан полшэн шогышо йэн.

Комсомоллан йал йэнгым шкэ мोगрышкыжо савраш кўлэш. Йал йэн комсомолым йёратыжэ. Йужо рвэзэ

комсомолыш пурмыж дэч ожно пэш сай, пашамат чот штэн коштмо лийэш, комсомолыш пурат—нэржым кадрта, йолколанах тўгалэш, ёрканэн шта. Тугай йэнгым комсомолышто ашнаш ок кўл. Комсомолыш кийаш огыт пуро, комсомолыш йўднй-кэчыжэ папа шташ пурат. Мланна огэш кўл йараж годым гына комсомол пашам штышэ, мланна коч кунамат уло вийжэ дэн комсомол пашалан тыршыжэ кўлэш.

Сэдгэ комсомоллан, начар могрышым пытарэн, у вий дэнэ комсомол пашалан угыч чот пижын, тошто ылыш дэн кучэдалаш вэрэштэш. Мэ комсомол—рвэзэ улына, вийна шуко, штымына шуэш. Нылымшэ комсомол конфэрэнсын мутным шукташ тўгалына. Ленин ончыктымо корно дэн, пэлкэ корандэ, йошкар плакым кидэшна чот кучэн, шкаланна шкэ ишанэн—чланат ончык таг тошкал онкылына.

Ачпэ.

Комсомол пашан сайжэ дэн осалжэ.

Комсомол марий коклаштэ кэчын кушкэш, пашаланат пэш чот пижын. Тэвэ **Киабак марий (Пўрө нантан) Мишка мом сэра:**

Мэмнан йалэш йачэйкэ 6-шо йанварыштэ почылто. Марий волгалтаршаш вэрч пашам пэш тршэн штэна: 8 спектакльым оксала, 6-шым оксадэ шындышна. Тувэч 14 т. 40-рший оксам погышна. Погымо оксанам йачэйкын кўлэшыжлан птарышна. Пошкдо йаллаштат кок кана спектакльым шындышна. Адак 27 докладым, 50 декламатсым (почэла-мут лудым) штышна, 40 мурым мурышна. Пырдж газетым луктынна ильат, тудлан молла дэн куграк-влак эркым ишт пу, кушкэт птарышт.

Моло марий коклаштэ комсомол ылыш моганьэ, мэмнан шинчымына шуэш, „У Илыш“ журналэш сэвэ ильэ манын йодына“.

Чарла кантон, Арбан район, Нурма йалын Ф. Молчанов воза: „Мэмнан районышто ўдрамаш дэлегат-влакын погынмашкэ коштын-коштын шинчашт почылташ тўгалыэ. Изиш коштмонтак, Нурман йал гыч как дэлегат комсомолыш пурышт“.

Мэнчла кантон, Каракул йал гыч Батрбай Музамэтгарэй сэра: Мэмнан йалыштэ пэш пичкэмш, крэсань-влак совет влас нэргэн нимомат огыт шинчэ. Ты мартэ йалышкына ик газетат, ик журналат ок тол ильэ. гынат, йалэшна комсомол йачэйкэ пэчтмонтак, комсомолыш 15 рвэзэ, 2 ўдўр сэралгыч. Тршэн йачэйкым почмыланна—волкомол дэн канткомол шэфлан налыч, садлан пэш йывргышна. Йачэйкэшна «сельско-хозяйственной кружокым» почна, спортлан тунэмына, тўрлө газет-влакым наладэна, Спектакльым шындэдэн, тўрлө доклад-влакым штэна. Пашаланна Бикбаев учичылна пэш полша, тудлан таум штэна“.

Лобин—Рэфандэ йачэйнын сэкретаржэ (Пүрө нантон) сэра: „Марий-влакым погэн-погэн ойлэдэна. Ты кэчылашто Асаев йолташ вэс кугжанш илыш нэргэн, мый комсомол нэргэн ойлышна. Марий-влак пэш йывртышт. Ончыкыжат сэдгэ угландарэн шөгэда гын, сай лийэш ильэ, маньт“.

Комсомол илышын эртак сай могржым гына огыл, начар могржымат сэрат. **Мишна йолташак сэра:**

„Комсомол дүмым шүктат. Киабак гыч комсомолышто 15 йэн шога. Икгат кумалаш коштно укэ ильэ. Агапайрам годым ончэна, ик члэнна — Аксай Апсарна — мэлна тэркым кучэң, пура вэдрам нумалын, пэш содор кайа.—Куш кайэт?—маннат, кумалаш, манын воштлал эртэн кайш. Апсарна пэш чот, сукэн шинчын, «амэн» манын кумалын. Тэвэ сэдгэ ик члэнна комсомол дүмым шүктыш. Огэш кұл мланна йумылан кумалшэ, сандэн Апсарарым комсомол гыч дуктын шолэна (кудалтэна)“.

Адак тудак сэра:

«Калтаса йалэш комсомол йачэйкэ почырто 21 йэн сэралтэ. Ик жап эргымбөнтө минь Калтасалч сүйян ужаш мийшым. Калык шуко погнэн. Ончэм, үстэмбалнэ арака, комсомольэс-влак руштын птэныт, марлат огыт ойло, рушла вэл колтат“.

Моло вэр гычат комсомол паша нэргэн йатр сэрат. Нунын пашалтым ончэт гын, шукужам тудо ик корно дэн кайа: погымашым штат, ойлат, спектакльым шындылыт да монь. Чын, марий калык пэш пичкэмш, мланна комсомоллан уло вий дэн альэ шкаланнат тунэмаш, калыкымат тунукташ кұлэш. Тугэ гынат комсомолын пашажэ вэт спектакль шындылмаштэ вэлэ огыл. Оляан-оляан куграк пашаланат пижман: совет, коператив, вашполш комитэт, мландэ пашалан да монь. Тидым огыт штэ манаш ок лий, укэ — шуко вэрэ йал пашаштэ тұлрлө могрымат полшат. Шуко комсомол йачэйкэ токан вэлэ почтыныт, нуно альэ пашалан кэнэ-та кугынак пижын огыт кэрт. Илэн-толын утр-утр куграк пашашкат кршыман (пижман).

А йужо вэрэжэ тидым тўналыныт гынат, йонлыш карныш пуршо шуко уло. Тэвэ изи примэрым налына—кўшнш возымо Киабак йал гычынак. Комсомол йачэйкэ үрэмэш тыгань кагазым сэрэн пижыктэн: **Летом в улице курить строго воспрещается и нельзя окурки бросать**“. Чын, тулын зианжым йачэйкэ пэш угла, йалым чот аралнэжэ. Урэмыштэ тамака шупшым чарымэ—пэш сай паша. А йачэйкэ дүм дэнэ тугань «приказым» дуктын сакымэ—ок йбрө. Тидэ вот йал советын пашажэ, а комсомолан «командыватлымэ» ок кұл, тамака шупшым зианжым угландараш да шкэ сай примэрым ончыкташ кұлэш.

Адак нунынак пырдж газетыштым молла дэн куграк-влак кушкэдыныт. Газетым кушкэдаш ок лий, куш кэдшылан логалынат кэртэш: А мо вэрч вара кушкэдыныт?—мланна огыт сэра. Ала комсомолын шкэнжынат тушто йолажэ уло? Ала марий вэрэм, моллам мусклен

сэрэныт улмаш? Тугэ лийн гын, ончыкжым газэтэш пэш шекланэн (шайлэн) сэрыман.

Комсомолын политик нэргэн, вэс кугжанш илыш нэргэн угландармыжэ — куго паша. Коч куштат тидым кўрлтдэ штэн шогыман. Тугэ гынат, йужунам томаша лийн кайа. Тэвэ, **Корэм-Мучаш йал гач Мўнш** воза.

«Ик касдэнэ советш кычкрат. Мыйат мийшым. Ик комсомольэс шогальат ойлаш тўнальэ»: Йолташ влак, ындэ мланна кўлэш социалистическое накопление, запад кугжанш-влакым ончалына гын тушто революционный энтузиазм кугэмэш“... тулэч молымат йатр ойлыш. Калык шогыш-шогышат лэктын койаш тўнальэ. Йужо „ай-ай тидэ шуко шинча, нимом углаш ок лий“ ман пўртылыч“.

Тугэ маншыжак лийн огыл дырат—вэт марий ындэ кушкын. Марий тугэ кўшүч коштылан, — ойлэн ода мошто, йымыдам апшатэш талташ кўлэш, — манэш. Чын, мланна коч мо нэргэнат калыккан угландарэн, марла ойлэн мошташ кўлэш.

Тугэ марий йалыштэ комсомол пашан сайжат-осалжат шуко. Йонлышыжым виктараш кўлэш. Осал йэнжылан комсомолышто вэр ынжэ лий, тудо комсомол дүмом ынжэ шүктө. Комсомол устав дэн программым шкэ вич парня гай шинчэн, йал илышыш уум пуртэдаш кўлэш, шкэ паша дэн ончыктэн пуэн тршаш кўлэш.

Пашаланна газет-журналыш возымын пайдажым ойлымат ок кұл. Мишка йолташ «моло марий кокласэ комсомол илыш нэргэн „У Илышэш“ сэра ильэ“ ман йодэш. Моло вэрэат тыгак шонат дыр. Чын, моло йачэйкын пашажым углэн налат гын, шкэ пашадымат тёрлаташ лийэш. Сандэн ик марий йачэйкэ „У Илышыш“ шкэ пашаштым сэрышт. Коч кўланат чынжым возыман укэ дэн моктанмэ ок кұл—тудо пашам пужа вэлэ. Ни-могай йонлышымат, осалымат тойдэ сэрэн вэлэ—комсомол пашам кўлэш корно дэн колташ лийэш.

Шушаш прийомлан Йошкар Армий нэргэн тыгай марла кнага-влак пэчэтлалтыт:

1. Лэнин дэн Йошкар Армий.
2. М. В. Фрунзэ.
3. Йошкар Армий дэн флотышто служымо могай льготым, куштыл-гым пуа (красноармэйс дэн йэшыжын правашт).

Йоча ылыш.

Кузэ мэ тунэмна.

Мэмнан Калтак школышто тунэмшэ рвэзэ-влак (Мэн-чла кант.) имаштэ шижым шкэ коклаштышт тазалыкым шкэ ончаш тўнгалыч, адак йолташ сутым шышт. Нуно шкэ пашаштым тэнэй кэнгэж мартэ штэн шогышт. Йолташ сут школышто тыныслыкым ончыш, осал шышпэ рвэзым тўрлө пашалан уша ильэ. Тазалык ончышо комиссэ эрэлыкым ончыш. Шўргө, пылш, кид да монь лавран рвэзым йолташ сутлан ойла ильэ. Сутшо нуным иктаж могань пашалан уша ильэ.

Школыштына 6 комсомольэс, 21 пионер уло. Отряднан лўмжө „Роза Лўксэмбург“. Тылзэш кок кана пырдж газетым луктына.

Тулэч посна мэмнан ик йолташна кэчын ийгэчэ моганьым сэркалыш: кувэч мардэж пуа, лум, йўр, пылан кэчым, ойар кэчым да монь. Тудым тудо тўрлө чийа дэн ончыкта.

Школыштына Ленин пусмак уло. Тудым лўйс дэн, саска дэн моторландарэнна. Ленин пусмакыштак тўрлө диаграм, сўрэт-влак улыт. Адак шурно-влакым вожгэ луктын сакалэнна, тўрлө мландэ паша ўзгар-влак (изи гына, шкэнан шымына) улыт.

Тўн тунэмме коклаштэ мланна арньаш пўрык тунуктышына газетым лудэш. Тыгэ мэ тўнья ўмбал ылышым шинчэн шогэна. Тэлым шкэнан вий дэн кум кана вэчэрым шышна. Куго йэн-влак шуко погнышт, пэш йбратышт.

Ты мартэ пэш пичкэмыштэ ылышна. Ачана-авана-влак нимом ышт шинчэ. Ындэ волгыдышко лэктына. Йалыштына шуко йэн изигэ-кугогэ газет-журналым налалаш тўнгалыч.

Байбатр, Тэмиркай,
В. Токмурзин, Иманай,
М. Ахонов.

Тэндан изи йонгыш уло.

Тэндан ылыш, йолташ-влак вик, корно дэн мийа да, ик йонгышда уло. Тэндан школышто эрэлыкым ончышо комиссэ уло. Лавран кид-шўрган рвэзылан тэ пашам пуэда. Тыгэ шташ ок йөрө. Ожно тошто школышто тугань наказаньым пуат ильэ. Ындэ тудо йомшашан. Тэндан коклаштэ 21 пионер уло. Пионерлан пионер законом, пионер йўлам кучаш кўлэш.

Кө ок кучо гын, альэ пионерыш пурдымо йоча школ порадным ок кучо гын—нунылан умландараш кўлэш. А наказаньым нудалтыман. Наназаньэ—ожсо пойан йўла.

Шама Алина.

Пионерыш пурнэнат--вуйлатышэ укэ.

Мэ Энгэр-Мучаш школышто (Урал обл. Кўнгўр окр.) 30 рвэзэ тунэмына. Школышкына «У Илыш» журнал йатр тольо. „У Илыш“ журналыштэ мэ шуко поро мутым муна. Журнал лукмыланда куго «пасиво», изай-влак.

Школыштына санитар комиссэ, детком, судна, Ленин угыл уло. Адак пўртўс тунэмме кружокым штэнна. „Сэскэм“ лўман пырдж газетым луктына. Мэ пионерыш пурнэнат—вуйлатышына укэ.

Мэ тунэмме годым эр йэша нурышко коштна. Йужгунам (?) мэмнан дэн прля тунуктышына мийа. Мэ пушэнтэ, вэч туш кўзыдэак, висаш тунэмна. Адак лумым, мландым висэна.

Тихонов Т.

РЕДАКСИЙ ГЫЧ: Школышто пионер отрядым шташ комсомол йачэйкэ лишнырак укэ мо?

Чарла йоча пўртыштө.

Мэ Чарла йоча пўртыштө 60 йэн улына. Рушыжо тувэч 4 йоча, молыжо чла марий улыт. 40 йоча—пионер, 15—октябренок, визытшэ вэлэ «бэспартэйный». Уло пашам чланат прля штэна. Йоча пўртыш йоча-влак йал гыч толыт. Нунылан пионер нэргэн ойлэна, прля тўрлө модышым штэна. Пионер отрядна шкат йалышкэ коштэш.

Стрельников Илья

Пионер отряд почылто.

Арбан йалэш (Чарла кант.) комсомол пионер отрядым почо. Отрядыш 18 игшывэ пурыш. Нунын коклаштэ 3 ўдўр уло. Пионер-влак тунэмаш пэш төчат. Школышто нунын клуб уло. Клубышто шкэ пгытмэ плакат-влак, Ленин сўрэт уло.

Шкэтын кумылло огыл.

Йалыштына (Алабога кант. Кўйан-Энгэр) пионер отряд укэ дэнэ мэ нимом шинчыдэ илэна. Рвэзэ-влак урэм воктэн вэлэ модын-воштыл коштыт.

Ик кана, „Наблюдай природу“ лўман кнагалштэ каласымэ сэмын, пўртўсын вэстўрлэммыжым ончаш тўнгалынам ильат—йолташэм-влак воктэнэм кошташ органат. Шкэтын мыньынат коштмэм ок шу. Тунэмын пэрвой майланак чарнышна. Органэмат кнага-влакым лудам. Шуко кнагам лудым. „Вэра кузэ лийн, кузэ шарлэн“ кнага утларак кэлша. Тудым моло рвэзат лудшо ильэ.

Александр Красноперов.

РЕДАКСИЙ ГЫЧ: Тэндан вэлыштэ комсомол йачэйкэ-влак улытыс. Нуно вара пионер пашалан ынэшт пиж мо?

Эрэ йамдэ!

Волгыдыш лэнтам.

Йорло гыч шочынам,
Йорлынак илэнам.
Молян мый кушкынам,
Йёсланэн илэнам?

Ом палэ нимомат,
Ом шинчэ илышынат,
Изиньэк орланэн,
Кузэ илаш шоналтэм.

Школышко ошкылым,
Тунэмаш тўналым,
Орлык гыч утаралт
Прийутым муалым.

Коштынам тунэмаш,
Илэнам, кушкынам.
Кизытат мый шонэм
Ончыкат тунэмаш.

Совет влас ок йомдарэ
Мыйэ гань тулыкым:
Ашна, тунугта,
Вийан йэным ышта.

Илышэт волгыдэт,
Орлык дэч утымэт,
Курымэш тунэммэт!
Тылэч умбак мо кўләш?

Стрельников Илья.

Ача-ава тоштым поктаат.

Мэмнан Марий Пёлэрыштэ (Мэнчла кант.) учичэлна пионер ушэмым штыш. Пионэрыш 14 рвэзэ пурышна.

Ик кана пионер-влак школыш шўкшө тувыр йолаш дэн, шўкшө йондал пидын толыт..

— Молян тыгэ шўкшө вургэмим чийшда?—ман йодна.

— Ача-авана пионэрыш пурмылан сырыштат шўкшө вургэмим чиктэн колтышт, маньыч.

Тулэч вара йужо рвэзым ачашт-авашт тунэмашат ышт колто. Шкэ ожно пичкэмшыштэ илэн тунэмынытат, игшывыштымат аман пичкэмшэш кодаш шонат. Тидэ пэш куго йонгыш.

Тыгэ 5 рвэзэ тунэммым чарныш, 8 рвэзэ пионер гыч лэктэ. Йолташ-влак, пионэрыш пурза. Ача-ава вурса манын ида лўд. Нуно вурсат-вурсатат—вэсканарак шкэ йонгыш толашымыштым умлат.

Минлигарэй Пэктэкин—9 ийаш.

Пионер муро.

Коран, пойан, тошкэна—
Мланна торэш ит шого:
Тошто ил(ы)шым сўмрэна—
Нэмнам чараш ит тўчө.

Шошым вўд—талэ йэр,
Тудым кучаш ит шоно:
Мэ улына пионер,
Нэмнан вийна шук(о) уло.

Тошто годсо осалым
Вожгэ кулэн птарэна,
Корно ўмбалсэ тушманым
Ломыжышкак саврэна.

Шошым вўд—талэ йэр...

Волгынчо волгалтэ,
Кўдырчө кўдыртыш:
Шэмэр илыш нўлдалтэ,
Пойан тўшкан сўмырлыш.

Шошым вўд—талэ йэр...

Пионэрын солыкшо
Вўрла койын лупшалтшэ
Йынгыр гайэ йўкшө
Чумыр тўнбаш сургалтшэ.

Шошым вўд—талэ йэр...

Чылан иктыш ушналын
Кидым ваш-ваш кучэна,
Таг тошкалын ошкылын
У илышыш пурэна.

Шошым вўд—талэ йэрн,
Тудым кучаш ит шоно:
Мэ улына пионер,
Нэмнан вийна шук(о) уло.

Тыныш.

Марий и лыш.

Кабак-солаштэ.

(Марий обл. Оршанка кантон).

Чынак „набак“ сола.

Кабак-сола мариймыт чодра коклаштэ илат. Ожны-сэкак чодра паша дэн толашат, тэнэйат тугак илат. Чодра паша огыл гын, Кабак-сола марий-влак ала шу-жэнат колат ильэ. Нур мландэ пэш шагал, йэдаклан кум-чэрык дэстин гыч вэлэ логалэш, нимогай олык пад-рашат укэ. Сандэнак чодрам пэш чот руэн ужалат. Чодражат утр изэм толэш. Ожнырак йыдалыкаш ний дэн кэрэмаш пшштэ руаш пэл-мэнтэ альэ мэнгэ коклаш кайат ильэ, ындэ кандаш мэнгыш да монь коштыт гынат ожнысо гай укэ.

Моло йалат тугань шуко уло дыр—мэмнан марий-влак нимогай моло рэмэслам огыт шинчэ, рэмэслаланат, моло сай пашаланат тунэмаш огыт тӱчӱ. А арака шол-таш да карт дэн модаш—пэш тунэмыныт. Чынак, «ка-бак сола». Моло йӱнгын сай пашажымат сайнрак шо-налтэн огыт ончо. Тэвэ, „У Илышын“ 10 номрышто (1924 ий),—Ошламучаш Миклай Вайди пакча йэмш кушташ пэш тунэмын, тудын ковштажат пэлпутан, йошкар-ушмэнжат тугайак шолдра,—манын возымо ильэ. Миклай Вайдижэ чынак тугай шолдрам шочыкта, адак тудо парэнтэ дэн тамакам пэш сай шочыкта. Тудо шкат кочкэш-йӱэш, молыланат ужала. Марий-влак, Вайдилан ӱрын, ойлат:

— Ну, Вайди! Ой-ой йӱным пэш муэш! Кузэ тудо члажымат пэш сай шочыкта, кийамат? Тудо йумат укэ манэшыс, мо вэрч вара йумыжо тудлан пуа? Ӑратакыс, ушэт вэлэ кайа!

— Эй, тудо Вайди вэт! Моско гыч „Сам себе агро-ном“ кнагам налэшыс—тугэжэ кбат ок мошто?—тыгэ йужо манэш.

— Тэ вара молан ода нал?—йодат.

Адак шкэак ойлат:

— „Вайди ганьжым кушто муат? Тудо аракам ок йӱ, эрэ газэтым лудэш,—ик манаш гын, Вайдина ындэ чылт агрономак лийэш. Шкат ок йӱ да, мэмнамат арака дэн кучыкта. Эй тудо вэлэ мо? Тэвэ учытыл Тмо-пой Йыванат, адак Изи-Йогор, Кугэргыжат мэмнам огыт кучыкто шонэт? Нуно самой мэмнам кучыктышо улыт. Кэч мом ойло, нуно вэт „комчомол“ улыт. Ужат, адак нунак „сэльком“ (сэлькор) улыт, мэмнам газэтыш во-зат“,—тыгэ Кабак сола мариймыт шкэ осал пашаштым огыт умлат, йӱн ӱмбак йолам штынэшт.

„Комчомолым, сэлькомым“ ишат.

Чынак, „комчомолым, сэлькомым“ тыштэ пэш огыт йӱратэ. Моло вэрэ марий йаллаштэ маркор уло гын,

тун дэк марий-влак газэт-журналыш возыкташ шкэ то-лыт мангыч шокта. Мэмнан дэнэ укэ, тугань огыл. Ком-сомолым, маркорым кучэн-кучэн крат. Альэ совет вла-сын тидэ нэргэн чоткыдо законжым огыт шинчэ. Сэль-кор пуштшым шкэныштымат лӱймӱ да монь пылшыш-кышт пурэн огыл.

Тидэ нэргэн сайнак возыдэ ок лий: тушманым чак-тараш кӱлэш, а моло йалсэ маркор-влак эшэ утларак чоткдэм шогышт.

Чла осал пашам Кабак солаштэ Миклай Сэмон вуй-латыш. Тэвэ тудын „сар“ пашажэ:

Иккана крэшэньэ годымак Кугэргым краш пэш пок-тэн. Вара тулык эргэ Микитан Васлийм крэн. Адак ӱарньа годин Мичэй Чмопойм вӱр лиймэш крэн. Тидым газэтыш возэныт ильат, Миклай Сэмон пэш чот шыдэшкэн, — кэнэж шумэш соромно иктаж кум комсомолым, сэлькомым пуштдэ ом код,—ман кутрэн кошто. Тун дэн прля моло арака шолтышо-влакат чо-гышо йӱнгым пэш кчал коштыч.

Иккана комсомолан скотэш калык пэш чот пижэ.

— Нинэ комсомол-влакым арака шолтышым „до-кавитлымыштылан“ (чогымыштылан) члаптымат пуштэдаш кӱлэш!—ман кичкрлышт.

Комсомол-влак пэш лӱдыч. Йужо рвзэз комсомол гыч лэгынат шууч. Погынмашкэ нур коч каймэ годин пэш шекланэн кошташ логальэ. Тугэ гынат комсомол йачэй-кэ шкэ пашажым шта, мӱнгэш ок чакнэ.

Миклай Сэмон.

Чла осал пашам Миклай Сэмон вуйлатыш маньым. Миклай Сэмон—ожно стражник ильэ. Тунам, кугжан кулышто шогымыж годин, калык пызраш пэш чот ту-нэмын. Рэволӱтсий дэч вара Сэмон арака шолташ тӱ-нальэ. Пошкдо йӱнжым чот пызырыш, уто мландым ку-чыш, нур пэчэ пэчымым монь тудо ыш шинчэ.

Пошкдыжым гына пызрмэ огыл, Сэмон шкэ йэшпыш-тыжат пэш осал ильэ. Тудын Орина лӱман акажэ ильэ. Тудым пэш чот крэн да монь орландарэн. 1921 ийштэ тудым пӱртшӱ гыч поктэн луктын. Орина пошкдышто, мочаштэ да монь илаш тӱчэн. Вара йӱсым чытэн керт-дэ тэлым куго корэмыш волэнат, тушак шкнэжым шкэ кылмыктэн пуштын. Оринан ушыжо кӱчӱкрак ильэ. Сэ-мон крмэ дэнак тудо ожныжым тугэ лийн. Вара 1923 ийштэ Сэмон ватажым крэн пушто. Тудым казаматыш шындэныт ильат, адак ала кузэ пошкдо йӱн-влакак тувэч сүлэн луктыч.

Сэмон вара тулэчат кӱш кӱзыш. «Мый адак кум йӱнгым пуштам гынат, мланэм нимо ок лий“ манын кошто, йӱмыж годин пэш тӱрштыльӱ. Арака шолтэнак Сэмон чаплэ оралдым шындыш.

Миклай Сэмон комсомолым йоратыдымыжым, нуным кырмыжым күшнө ында вэзэнам. Ты осал пашалан тудо мола йэнымат тунуктэн (кутртэн) илыш.

Кизыт ында калык изиш шұлалтыш. Миклай Сэмон садэ осал пашажан вэрэштэ—токан тудым Г. П. У. арэстовайэн нангайш. Ында паша төрлана шонэна. Пошкдо марий-влакат,—мэмнам комсомол ваштарэш Сэмон тунуктыш,—ман шкак ойлат. Чынак, Сэмоным тунукташ күлэш, осал пашажым пөртыман.

А комсомолан паша шташ утларак чот пижман, калыкым түрлө сай пашалан, волгыш лукташ тунуктыман. „Кабак“ солам ончыкыжо, тудо вий дэн пижын, у сола, мотор волгда сола штыман.

Комсомол.

У пайрам марий йалышкат пура.

„У саман—у кайык, у кайык—у муро“, тыгай калык мут уло.

Рэволүтсий дэч вара шэмэр калыккан у саман тольо. Тошто шучко влас пытыш, у влас лийэ—пашазэ дэн крэсань влас. Ожно пойан кид йымалнэ орланэн илышэ шэмэр калык—шкэ илышыжлан шкэ оза лийэ. Шкэ оза лиймөнгө, куго мұпкыр пойан йымалнэ кугыргэн илымыжэ пытыш, оным шалатэн волгыдышко кайаш тўнальэ.

Ўмбачын власым налын кудалтымэ вэлэ огыл, рэволүтсэ ында шэмэр илышым көргө гычак пудратылэш: илыш гыч тошто дэч кодшо лавражым эрыкта. Коч күвэл мөгрим илышыш ончал, тидым члажат палдрта. Налына пайрам штымым. Кодшо ийлаштэ рэволүтсэ пайрам, совет пайрам—оласэ пашазэ коклаштэ вэлэ чаплын эрта ильэ. Пашазэ почэш крэсаньят шупшылтэш. Ында шуко вэрэ йалыштат у пайрам чаплын эрташ тўнальэ. Марийат вараш огэш код. Шонэн ончэт гын, марий вараш кодынат огэш кэрт. Тудо вэт руш крэсань лэч утларак орланэн илэн. Сандэн, совет власым йоратэн, тудо шкэ йывыртымыжым ончыкта—у пайрамым шташ тўналэш. У пайрамыш марийм нигө ок покто, тудо шкэ поро кумылжо дэн мийа.

Тэвэ тэнэй „Пэрвой май“ дэн „Йошкар Пэлэдыш“ пайрам эртарым ончалына. Шуко вэрэ нуно пэш сылын эртэн. Мэмнан дэкэ шуко увэр тольо. Нунын кокла гыч тэвэ изишыжым ончалына:

„Нигунамат шоныдымо, уждымо пэрвой май пайрамым эртарышт. Кодшо ийлаштэ ты пайрамым пушкыдын эртарат ильэ. Мо тугай 1-й май—калык ок шинчэ ильэ. Тэнэйэ тугань ыш лий.

Мишкан йалышкэ (Шүрө кантон) волыс көргө гыч 20—25 уштыш (мэнтэ) кокла гыч марий-ваак кололэн кумлолэн вэк ўждэ толыч. Липыл йалла гыч 50—100 йэн да монь толыч. Вигэжэ 900 йэн нарэ погныш.

Мишканыштэ кэчэ нөлтмө дэч ожнак, йошкар пыл ганьэ, йошкар плак-влак пэш шуко нөлталтэ. Демонстраций дэн түрлө нэргэн унландармэ лийэ. Пайрамыш толшо калык пэш куго тау штэн кайш“.—**Пайрамыш мийшэ Эшмрзан Йашпай.**

„Тебеньякыштэ (Кўнгүр окр.) пэрвой май пайрам чэвэр эртыш. Эрдэнэ комсомол дэн пионер-влак Энгэрмучаш рвэзэ-влакым налаш кайшт. Погынмаш лийэ. Тушто ойлышт: пайрам нэргэн, „огэш күл кум пасу—күлэш шуко пасу“, ўдрамаш нэргэн да монь. Ойлымо путрак ўдрамашлан кэлшыш.

Йошкар Пурис.

„Рабакыштэ (Шүрө кант.) пэрвой майлан кок арньа ожнак йамдлалташ тўнална. Пайрам сай эртыш. Йыр йалла гыч 500 утла йэн погныш. Погынмаш лўм дэнэ Софийштэ (Болгарыштэ) шэмэр вўр йоктаршэ буржуй-влаккан каргымэ мутым колтышна. Урэмэш спектакльым шындышна.

Валэт.

„Клибакыштэ. (тувэчак) пэрвой май пайрамым комсомол штыш. Колык пэш шуко погныш. Нунылан пэш кэлпышат,—вэс ий 1-й май пайрам шташ шкат полшэна,—маньыч“.

Мишна.

„Калтакыштэ (Мэнчла кант.) пэрвой май кэчын рвэзэ-влак йошкар плак нөлтэн, рэволүтсэ мурым мурэн урэмыш лэктыч. Йужо ватэ-влак, рвэзэ-влак, мурэн тан тошккал каймыштым ончэн, шортын шинчышт. Тўрлө модыш лийэ: куржталыч, имным кудалыктышт.

Нуанышэ.

„Караголышто (тувэчак) калык погынмаш тыгэ пунчалэ: **ончыкат пэрвой май пайрамым шташ, ту пайрам годым пөрт йэша йошкар планым сакалаш, агапайрам олмэш пэрвой май лийжэ.**

Кўнө.

„Пэкшикыштэ (Йараг у.) пэрвой май пайрам годым чла йал йошкар планым урэмыш луктын сакалыш“. **Йани.**

„Пэрвой май кэчын мыйат Моркыш мийшым (Марий обл. гыч). Пайрэмым пэш сылын эртарышт. Демонстратсий, митинг, спорт модыш лийэ. Ик пионер йочан ойлымыжлан ўрым, ушэм вэлэ кайш. Мэ йалыштэ ни мом шинчэдэ илышна. Ында мланнат помжалташ жап шуун.

Чла пайрэм штышылан, «У Илыш» дэн «Йошкар Кэчэ» возышылан пэш куго тау лийжэ. Совет влас дэн коммунист партий вийангышт, кужу ўмўран лийшт. Нунын дэч посна мэ тыгай сылнэ пайрэмым она уж ильэ.

Ончыкыжым совет пайрэм годем марий коклаштэ паша штымэ ынжэ лий, канымэ, куанымэ кэчэ лийжэ. Ожно лұдын илымынам шарнэмат, ындэ пэш куанэнам.
Руш-Родо йал совет вуйлатышэ Н. И. Кугэргин.

„Пэрвой майлан мэ школым моторландарышна. Мурышна, почэла-мутым лудна. Учичылна шўвр-тўмбрым кондыктыш. Пэрвой тудо шкэ куштыш, вара йал совет лэктын куштыш. Урэмыш лэктат—йошкар шовыч кэча пёртыш пурэт—кож лўйш да монь... чоңлан ласка вэл чучэш“.

Тыгэ Тумэр-сола школышто тунэмшэ (Шэрнур кант. гыч) 8 ийаш йоча Йандэмр Йапык воза.

«1-й майланат, «Йошкар Пэлэдшланат» Мустайштэ (Шэрнур кант.) марий-влак шкэ вийштым, куатыштым таңастарэн ончышт. Куржталыч, кучэдалыч, тёрштылыч. Адак **у сэмын ургымо вургэмын ончышт.** Сэгышылан призым (пблэжым) пуэдышт: чай коркам, папиросым, шовыным да монь. Лужалу йал Йыван ўдўржылан у сэмын вургэм ургымыжлан ик мужр чай коркам пууч. Ожно Сэмык годем йўўн коштыт ильэ, а кизыт „Йошкар Пэлэдш“ годем марий-влак погынмашкэ да монь коштыч, поро мутым колыштыч.

Ужшо.

„Йошкар Пэлэдш“ пайрам Шэрнурышто ўмўр-ўмўр мондыдымашын лийэ, Шэрнур олаштэ **В. И. Ленинлан памытник почылто.** Памытник почмашкэ тўрлө вэр гыч 2.000 лишкэ калык погныш. Вара „Йошкар Пэлэдш“ пайрэм тўғальэ. Демонстратсий дэч вара спорт ўчашымаш лийэ: тёрштылаш, куржаш да монь. Футбол дэн модаш Шэрнур дэн Кужэңгэр команда-влак ваш лийч. Кужэңгэр команда талырак лийэ, тудо 10 тэнтэаш призым нальэ.

Пайрэмышкэ кок Шэрнур марий ўдўр (нуно—ликпунктышто тунэмшэ) у вургэмын чийэн мийшт—тўрлэм дэч посна. Нунылан пблэк пуалтэ: 13 мэтр баз, 3 мэтр ош колэнкор, 1½ м. шэм матэрий, ик ош шовыч.

Кастэнэ спектакль дэн консэрт-влак шталтэ, Шэрнур тоштарым (музэйм) ончышт.

Кантон көргө йаллаштат „Йошкар Пэлэдш“ сай эртэн.

Йадэк.

Тидэ возымо-влак гыч пэш палэ: у пайрам марий илышын көргышкыжак пураш тўғалын. Йўўн коштмо олмэш, марий-влак погынмашкэ мийэн, поро, ушан мутым колыштыт. Гармонь кучэн тырнь-тўрнь шаргыж коштмэш—рвэзэ-влак у мурым мурэн, таң тошкалын урэмыш эргат. Осал, шакшэ мут олмэш—шүко пасу, тунэмме, ўдрамаш эрык нэргэн ойлат. Крэдал коштмо олмэш—кап тазартышэ модышым штат. Тошто нэлэ, тўрлэман, күжгө вургэм олмэш—у, простой вургэмын шташ тўғалыт, тудым чийэн ўдўр-влак у пайрамыш

мийат. Крэдалмантэ кушкэдалтшэ вургэм олмэш—йал ўмбалнэ йошкар плак влак сылынн кэчат. Вэс кугжаныш шэмэрынат орланмыжэ марий шўмэш логалэш—у пайрам кэчын шэмэрлан саламым, буржуйлан каргымэ мутым колтат.

Чын, альэ тидэ тўғалтыш гына. У пайрам марий коклаштэ кумданак шарлэн огыл. Күэчэт, Агапайрамэт Сэмыкэт, Кўсэт, тэлэ йўмашэт—марий тазалыкым, марий малым (погым) пэш шүко кочкыт. Тэвэ токан эртышэ Кўсө годем мо вольык пытымым мэмнан йалкор-влак возат! Йк вэрэ 20 вуй, вэс вэрэ—30, кумышо вэрэ 50 вуй дэн вольыкым пытарышт. А пўтўнь марий коклаштэ мунар тўжэм пут киндэ (аракалан) пыта? Адак моло зийанжэ—пожар, кредалмэ да монь,—члажым чотлэн налат гын, вуйэт саврна!

Сандэнак пўтўнь марий коклашкэ у пайрамым пуртыман. Йатр калык ындэ шкат тудым унлэн, молыжланат сайрак унландараш гршыман. Мут гыч, обласыш пурдымо мэрий коклаштэ кизыт «Йошкар Пэлэдш» пайрам штымаш укэ. „Йошкар Пэлэдш“—пўтўнь марий калык пайрам лийжэ. Агапайрам олмэш—Пэрвой Май, Сэмык олмэш—«Йошкар Пэлэдш»!

Тэвэ вашкэ шыжым эн куго совет пайрам шуэш—Окчабрэсэ рэволўтсэ, совет влас лэкмэ кэчэ. Тудым чаплын шташ күлэш. Совет пайрамым штэн—марий калык совет дэкат чотрак лишэмэш.

Апшат Макси.

Пичкэмыш кошарта.

(Илыш гыч ойлымаш).

Мэмнан Мушко-мучаш йалыштэ Пэтр Йэмэлья кугзан 20 ийаш Настий лўман ўдўржө ильэ. Тэ Настийм огыда шинчэ дыр?...

Настий куго капан, таза, лөзгата ўдўр. Настий ни-могай ойгымат ужын огыл. Тудо эрэ модын-воштыл илэн.

Настий—Йэмэлья кугзан ик ўдўржак вэлэ, моло ни-могай шочшыжат укэ. Тудланак тудым ачажэ-аважэ пэш чаманат: 20 ийаш лийн, альэ парньа дэнат тўкэн огытул.

— Настий ўдўрэмланак куго йумо сай тазалыкым пужо,—манын аважэ эрэ йумыжлан кумалэш.

Кунам Настийм от чаманэ? Кэрэк мо пашаланат тудак вэлыс: вольык ончымыжо, пёрт көргө эрыктымыжэ,—тулэч молыжымат Настий штыдэ, кө шта?..

Мотор шокшо кэңэж шуун. Чла пушэнтэ лышташым луктын. Ужар шудо олыкышто кушкэш, тўрлө лэч тўрлө саска пэлэдэш, пасушто шурно лўнтэн вэлэ шога. Йўд күчўкэмэ, йўд рўдылан гына изиш пичкэмшалтэш—ўжара волгыдым йўд сэгэн ок кэрт, угычын волгалташат тўғалэш.

Тыгай мотор кэчыштэ марий-влак Сэмык пайрамым штат. Шонтракшэ кэчвал шудэак подлыныт—тошто ма

рийм чот силышт. Эрэ Сэмык ок лий вэт, ман Йэмэля кугзат кагр шўвржым налын шокталтэн колтыш. Ўдўр-влакат урэмьштэ модыт; ош комбыла вэлэ койт.

Марпан модмыж годым Настий йолташыжэ ушышкыжо пурьш.

— Плагий! Молаи Настий модаш ок тол?—ман Настийн пошкдо ўдўржэ лэч йодо.

— Настийн йолжо коршта, тошкэлынат ок кэрт.

Марий кугынак шўлалтыш: тудын Настий йолташыжэ модаш толын ок кэрт,— ой, тыгай мотор кэчыштэ пайрам годым пэш йёсланэн кийа дыр вэт!

Настийн йолжо чынак коршта улмаш. Йол вурго кыдаланжэ изи чўнча лэктын. Вара, тудо шўтленат, йора лийн. Йолжо эшэ утларак коршташ тўналын. Модаш лэкмэ альэ сомл штымэ огыл, Настий ындэ тўгат лэктын ок кэрт.

Настий аважэ пэш ойгра. Йэмэля кугзажэ „тидэ кундэмыштэ шўвэдышым-мужэдшым шым кодо манэш. А Настийн йолжо утр вэлэ коршта. Нимат парэмме палыжэ укэ—арньат эрта, тылзат эрта, йоражэ шарлэнак шарла. Эй, тылзэ вэлэ мо? Тэлат эртыш, вэс кэгэж пашащкат лэчна—Настий ош кэчым уждэ илыш. Тидэ идалык коклаштэ Настий мо орлыкым иш уж гын?—члажым ойлаш тўналат гын, от птарэ.

Вара, парэмдаш ишт тóчó мо?—ман йодыда дыр. Тудым ида йод. Изи чўнча шочмóнгó, Настий йолжым эрэ пидынак кошто. Адак порын пидэш ильэ мо? Кўжгó штраш-штырым тўйс сэмын пўтрэн, суср йолжым шўдркалэн тошкэштыс. Кастэн йолэш пижшэ штыржым шор-р-р... кушкэт налэш ильэ, ман ўдўр-влак ойлат. Кунам тыгэ йора ок шарлэ? Настий аважэ „Настийэмын йолышкыжо кишкэ-шинчак тэмэ ала-мо, нимат ок парэм!“—ман ойлышт кошто. Больнитсаи нангайаш—ушышкат пурэн огыл. Вара, эртэн каймóнгó,—туш намийэн, Настийэмын йолжым пўчкыт дыр шонышы-мат,—ман ойлыш. Йэмэля кугзажэ „ок, локтывым!“ гына манэшат, молым нимом ок ман ильэ. Тудыжо шкат утр птэн тольо, вара паша ончылан—пэш ойгрмыж дэнак дыр...—возат колэн колтыш. Тудын почэш Настийат пэл йолжо шўўн колыш—рвэзэ, мотор ўдўр пытыш...

Ик тулык кува—Настийн аважэ—кодо. Кум тылзэ шортын-шортын илыш. Тудат вара кугзаж дэн ўдўржэ почэш кайэн колтыш. Мушко-мучаштэ ик сурт пушташ. кодо. Тидэ вэлэ мо? Ончлсыжымат чотлаш кўлэш. Мыйн ачамак,—мэмнан йалыштэ ындэ луаткудымшо суртлан Йэмэля кугзан суртшо пушташ кодо,—мафэш.

У вий.

„Грамотнойжат“ лийжэ ильэ.

Пўрö кантон Танып воктэн илышэ марий ўдўр-рвэзэ-влак, кастэн погнэн шинчытат, тыгэ муралтат:

Кўкшö курук вуйыштыжо
Саскэн ломбо лийжэ ильэ,
Грамотной лиймэшкыжэ
Музиканчэ лийжэ ильэ“.

Почэшыжым адак шонторакшэ тыгэ муралтэн колтат:

Айдыза, родо-влак, погнэн кайэна,
Огыда уж мо ал саска пэлэдмым;
Айдыза, родо-влак, пырля илэна,
Огыда шиж мо рвэзэ ўмўр эртыммы“.

Мурьшт вэлэ нунын тыгай мо?— Укэ, пўтўнь илышышт ту корно дэн кайа. Танып воктэн илышэ марий йаллаштэ пэш шуэ, тунэмшэ марий шагал. Уло йара жапышт тыгэ эрта: йумылан пэш чот кумалыт; пайрам шуо гын, самогоным шолтат, урэм мучко йўўн-кочкын, куштэн-мурэн, шаулэн-кредалын кошгыт,—тыгэ мланна Танып воктэн илышэ **ик марий** сэра.

Эй, марий родо-влак! Танып воктэнсыжэ вэлэ огыл, моло вэлыштат нунын гай шукын улыда,—колыштса-йан, помжалташ ындэ жап шуун вэт! Ончыза, шуко вэрэ тэндэн йолташда ындэ вэс тўрлынрак илаш тўналыныт—нуно газэтым, журналым, кнагам лудыт. Нуно у илышым шташ тўналыныт. А тэ музыканым вэлэ йóратэда. Музиканжэ осал огылат, тудо тэндам мўндўркак ок нангайэ вэт. „Грамотнойлан“ вэлэ коч куштат корно почылтын. Сандэн, тидым умлэн налын, моло вэрыштэ марий ўдўр-рвэзэ-влак тунэмаш чот пижыныт. Нуно комсомолыш пурат, мландэ пашалан тунэмыт, пойанрак-тазанрак илынэшт. А тэ уло малдам (погыдам) мардэжыш шалатэда, тазалыкдам пытарэда. Мланна вэт рвэзэ ўмўрым куштэн-мурэн вэлэ эртараш тóчыман огыл. Кивыт куштэт-мурэтат, вара-сэмын йэнг шинча ончаш кодат. Тыгэ лийдымашын, рвэзэ ўмўрыштö тунэмаш кўлэш, ончыкылан илаш—вийм, ушым погаш кўлэш. Тунам вара, „грамотной“ лийыда гын, рвэзэ ўмўрыштö вэлэ огыл, шонтэмóнгтат сай кочышым кочкын-йўўн, куштэн-мурэн илэн кэртида.

Сандэн мыйн тэндэн мурыда олмэш тыгэ муралты-мэм шуэш:

„Айдыза, йолташ-влак, погнэн кайэна,
Огыда уж мо йошкар кэчыжэ лэкмым;
Айдыза йолташ-влак, тунэмаш кайэна,
Огыда шиж мо рвэзэ ўмўр эртыммы“.

Апшат Манси.

Марийлан тунэмаш совэт влас эрыкым пуэн. Тэнийэ тўрлö школ-лашкэ пумо вэрым члажымат налаш тыршыза: у илыш шташ—у йэнг кўлэш.

Эй, Поро Куго Марий калык!

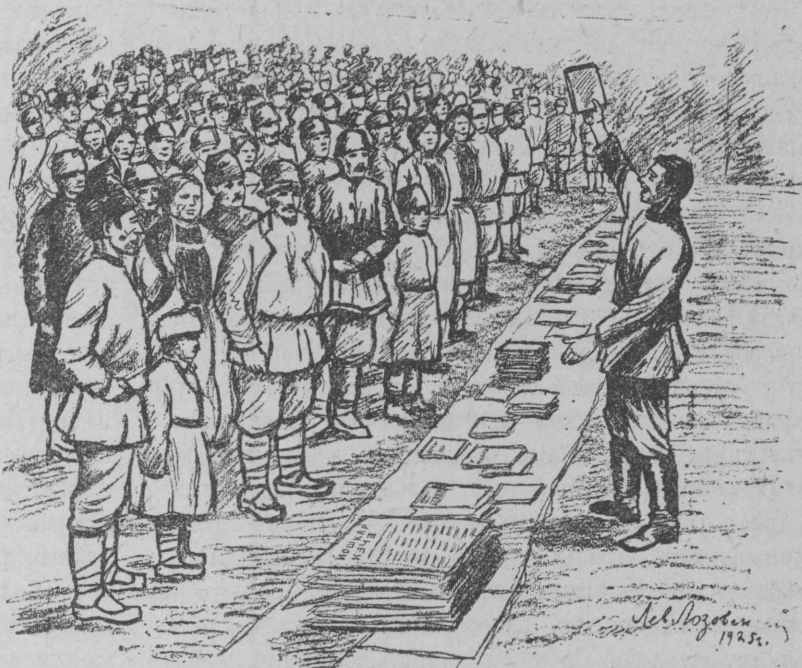
(Нэмнан кумалтышна).

Эй, Поро Куго Марий Калык! Тачсэ кэчын тэвэ мэ тэндан дэч тазалыкым, эсэнлыкым, кұрылтдым рыскалым, варасим гай вычматэн, шуршо гайэ тбштылын, уэо кұрка гай оварэн илаш йбным му ильэ манын йодына. Тый, Марий Калык, ты мартэ курым-курым кугжа дэн пойан кид йымалнэ пызырналт илышыч; тыйм осал тушман-влак пичкэмыштэ, лавраштэ почандарэн, шинчадым пэгрэн ашнышт. Ындэ шэм пыл эртэн кайш, тыйн йошкар кэчэт лэктын, волгыдо тўньашкэ Совет влас тланэт корным почын, пўсэ ушэт-аклэт дэнэ, чаплэ вийэт дэнэ шкаланэт у илышым шташ тўнал манын йодына. Тыйн ындэ, Марий Калык, поро упан йэнэт уло, коммунистэт уло, комсомолэт уло, пионерэт уло, учичылэт уло, моло тўрлө шуко пўсө шочшэт уло,—нунат члан уло вийшт дэн тланэт полшэн шогышт манын йодына. Ты йодмынам ка-авл штэ! Амэн.

А у илышым штэн шуктышашлан тланэт тэвэ, Поро Куго Марий Калык, кум пасум кудалтэн, шуко пасум штэн курал вўдэн илаш тўнал ильэ манын йодына. Кум пасу дэн вўдэн илэн мландын ўйжэ йылэ пыта, шурно шагал шочаш тўналэш, укэан илэн, йылэ шонгэмын, кадр тойам кучэн пўгрнэн кошташ тўналалат, ик канат кокралтэт, кок конат кокралтэт, кум канат кокралтэт, утэн кайэн калэт пытэн лырык-лырык шўлэн шинчалаш тўналалат. Шуко пасуш лэктат гын, шурнэтат шуко лийэш, шудэтат кужэмэш, он кадртэн, тарай гайэ йошкаргэн кошташ тўналалат, ныллэ витлэ ий олмэш шўдө ий илашат тўналалат, вара танг туш-влак дэн—„мый витлэ орва вольык ушмэным, шўдө орва парэнтным луктым, кумло вуй сөснам пукшэн луктым“—манын йывыртэн ойлышашлык илышэдым штэ ильэ манын йодына,—ты йодмынамат ка-авл штэ! Амэн.

А тудымат штымэтмөнгө, Поро Куго Марий Калык, сөсна ўмбалан сөснам ашнаш, нуным, игэ ўмбалан игэ шышашлык, ончэн пукшэн илышашым кондэгэчэт ильэ манын йодына. Вара йошкар солдатыштэ коштышландэ „Пэтай шуко лэч шуко саламым колта, Актай шуко лэч шуко саламым колта, Пэкпыка шуко лэч шуко саламым колта“... манмэшкыда,—эр киньэлын сөсна кайам кочкына, кастэнат тудымак пөкэна, кэчвалымат койаш парэнтэ жаркойм штэна,—манын сэрэн илышашым шкандэ штыза ильэ манын йодына,—ты йодмынамат ка-авл штэ! Амэн.

А тудымат штымэтмөнгө, Поро Куго Марий Калык, кум пасум кудалтэн шуко пасуш лэкмэтмөнгө, вича тич сөснат лиймыжмөнгө, марий калыкым ошма пырчэ гай

Эй, Паро Куго Марий калык!

шукэмдышаш вэрчын вэс тыгань мартэ кудо вуйэш индэш эрган, шым ўдыран лийза ильэ маныт йодына,—ты йодмынамат ка-авл штэ! Амэн.

А тудымат штымэтмөнгө, Поро Куго Марий Калык, игшывэт-влак шўлдыр кушкын шумыштмөнгө, пурла дэн шолам палэн, ўдўр-эргын тамжым налмыштмөнгө, нунын иктэ-вэсым йбратымашкышт мутым ида чыкэ ильэ манын йодына. Вэс тыгань годым прньэ ўмбалан погнэн,—мыйн Аминамат, Алнамат йбратымэ йэнгыштлан марлан кайшт,—вэсыжэ,—мыйн Аги дэн Йамай эргым-влакат садгак йбратымэ ўдўрыштым налыч, мэ авашт дэн мэмнан ўмўр эртэн ындэ манын, ик мутымат ышна чыкэ, шкэндан илышдам шкэ тбрлыза,—манын прньэ ўмбалнэ урэмлаштэ вэнэ-шэшкэ-влак дэн ойлэн кошшашлык илышым штыза ильэ манын йодына,—ты йодмынамат кавл штэ! Амэн.

А тудымат штымэтмөнгө, Поро Куго Марий Калык, марлан каймэ дэч, ўдыр налмэ дэч кодшо игшывэдым—иктыжым рабфакыш, вэсыжым тэхникумыш, кумышжым совпартшколыш тунэмаш колтыза, изи йочажым иктэ коддэ йал школыш пуза ильэ манын йодына,—ты йодмынамат ка-авл штэ! Амэн.

А тудымат штымэтмөнгө тэвэ, Поро Куго Марий Калык, вольык вичадымат эрэн ашнэ пбрт көргэдымат, тувыр-йоланэдымат чўчкыдырак муш ильэ манын йодына. Коктын возын кумытын киньэлын, йэнг йэша шўргө шовычм штэн, посна-посна кэчын кидым, шўргым ўштэдаш тўналза ильэ. Кизыт ик шовчэш вите

үштмыда дэн иктыдаң шинчажэ кошташ тўғаләшат, ту чэр уло йәшландат шовч гыч пижәш. Сандән вәс ий мартә йәгда йәда шовычм штән, порын гына сайрашән, чыгматән тазан илшашлык илышым штыза ильә манын йодына,—ты йодмынамат ка-авл штә! Амән.

А тудымат штымәтмөнгө, Поро Куго Марий Калык, чэрлә йәнгәт лийәш гын, садәшак имнъым кичкән, кўр орвашәт тўшак гай шудым оптән, чэрлым пыштән шәм вўләдым сола олмәш шўльб дән „крән-крән“ больницаш вашкәрак кудал ильә манын йодына. Тошто койшәдым полән, „марий йўлалан“ шогылтмәдым чарнә, „кугырак чома, пийамбарәдым пукшән-йўктән колтәм, Шумат парийм йошток штарә; изә агтан, куго чомадым пукшән-йўктән колтәм, Шумат пөрийм йошток штарә» ман, садгак, молыжланат чэрланмәт годем кумалмәдым чарнә нунә тыйм порәмдән огыт кәрт, сандән «пәрән чыкымәт», «марий йўлат» порәмдән ок кәртат, сокр-тукр марий коклаштә шуко,—ты йодмынамат штәнак шукто ильә манын йодына. Вәс ий тыгань годем иктә-вәсә дән мутланымә годем, «мыйат больницаш тырлышым», вәсыжат, кумышыжат садгак ойлән,—„Марий йўлан“ нимо вийжат укәжым, тудлан кумалмын, пундышлан кумалмә дән иктыжым углышым, ындә тошто возак воктән шәрвашак дән, полто дән кумал шогымәм шонәмат, исәр улмәмлан чытән кәртдә воштылам, сандән «марий йўлам» уло васкыжгә, товаржыгә, пәрән чыкымә тәнтәжгә йоткә шыдәм дән луктымат вўд почәш йоктарән колтышым, ындә больницадан-гына ишанәм»—манын ойлән шинчышаш поро илышым штыза ильә манын йодына,—ты йодмынамат ка-авл штә! Амән.

Адак, Поро Куго Марий Калык, локтызын улыжлан ит ишанә. Тудо, локтызо уло манмә, шойак мут гына мәннан марий кува, нигунамат чонәштән, пи-пыре лийн кәртмә огыл, шкә лопка кутанжымат пыкшә шўдрән коштәш; куәчә кас дән шўгарлаш мийән, укәжым палн ужын, ты йонгыш корныдамат кудалтыза. Адак тамака ушша, тий вуй марий куват, шәлын кайшаш гай татар молла дән руш пошшат нимомат штән огыт кәрт; шўвәдышә йәг чэрлә гын, тудын чәржә шөнчал чукрыш шўвалмә шўвлвўдшб дән тыйдәкәт куснән вәлә кәртәш, сандән шўвәдышн шөнчал-вўдышым окса тўлән ит коч ильә манын йодына,—йодмынамат ка-авл штә! Амән.

Адак тәвә, Поро Куго Марий Калык, нимогай сурт куват, сурт кугзат укә, нуныланат ийәш пөрк чоклән пучымшым пукшымәдым чарнә, адак нимогай шурно ончыч, ушкал ончыч налмынат вийжә укә са дән мўкш, ушкал шўвәдыктымәт олмәш, мўкшә дым ончән, ушкаләдым сай пукшән, поч шогалтән кудалыштшаш йотын койам шындыктә ильә манын йодына, ты йодмынамат ка-авл штә! Амән.

А тудымат штымәтмөнгө, тыйн поро илышәт, Поро куго Марий Калык, тунәмаштә, мутәт дәнәт, оксадәнәт школан полшән, уло саска гай кушвын шогышо нбугат-влакым тунуктән шого; тый полшыдәгәч школ паша сай ончык кайән ок кәрт—тәвә ты йодмынамат ка-авл штә! Амән.

Поро Куго Марий Калык, әсән-тазан илаш тўғалмәт почәш коштан-пойаным птарән, чланат улан лийшаш вәрчын, иктә вәсым ужын кәртдымым чарнән, пырля поликалән илаш тўғалза, иктә-коддә коперативыш пайм пыштыза, вашполыш ушәмьш пурыза, «ушнымаштә вәлә вий» манмын нигунамат ида мондо,—ты йодмынамат ка-авл штә! Амән.

Чла тидым штән шукташәт, Поро Куго Марий Калык, тланәт „У Илыш“ журналым, «Йошкар Кәчә» газәтым, моло тўрлб марла кнагамат луддә илаш ок лий. „Йошкар Кәчә“ газәтәт тланәт йошкар кәчым ончыкта, „У Илыш“ журналәт тланәт у илышым, ласка илышым шташ полша,—сандән кудо вуйәш ик номрым налан тўғалза. Витлә вичырым арака йўн карт дән модын колтымәшкыда „У Илышлан“ рәдаксийш колтәда гын, кум тылзә почәла кум номр чаплә, мутор, сўрәтан журналым налын, а кудлыршийлан кум тылзә почәла арнә йәда «Йошкар Кәчымат» налын, үстәл коклаш уло йәш дән погнән шинчын лудын колтәда гын,—Йапонышто илыш тыгай улмаш, Китай калыкым агылчан-амыркән-йапон буржуй-влак тыгә пызырат улмаш, Италийштә фанис-влак пашазә-калыкым кушкык шинчыныт, Болгарийштә вуйшт пытышаш помәшык-влак крәсань калыкым лўйкалат, сакалат; мәннан Совет Ушәмьштә ик вәрә у пасма паврик шталтын, вәс вәрә крәсань-влак йалыштым әлектричсә дән волгалтарәнәт, Марий Обласат марий коклаштә трактырым шукәмдынәжә, такырым ончыч куралман маш, ушкал ончаш тыгә кўләш улмаш,—манын ойлән канашән шинчаш мә тыйдәчәт, Поро Марий Калык, йодына—йодмынам у киндым чәвәр погән налмәтмөнгө ка-авл штә! Амән.

Әй, Поро Куго Марий Калык, ала ончыл мутнам шәнгәлан каласышна, ала шәнгәл мутнам ончылан каласышна; тыйн, кнага, шинчат пўсб, йылмәт кужо, латкок чаршам кўш нолталын, ўлўл тўтражым кўш кўзыктән, кўшўл тўтражым ўлкб волтән, сар шўшпык гай сайрашән, ош порсын гай ўмўр шуйән илаш ынтайлыкым штә, ты йодмына-влакым шуктән птарән пу. Амән

Йошнар молла.

Шуко жап шәмәр марий калыкым кугужан төра, пойан, поп, карт тўшка-влак пичкәмыштә кучән, агыртарән илышт. Рәволүтсий дәч вара Марий калыкын илышыжым совет власть кўштымбө корно дән колтыман.

Марий тэатр.

Тэатрын илышыжэ.

1919 ийштэ граждан сар годым Чарла олаш Марий тэатр почылто. Чарла олаштак кэнэжымжэ внашкольный курс лийн ильэ. Курсыштак эн ончыч тэатр нэргэн шонаш тўналыч. Тунуктымo пёлка Озан губерна исполком дэнэ кэлшыш. Садыгэ Губоно окса дэнэ Марий калыкклан шыжым тэатр лийэ. Эн ондак йёсыжым ойлашат ок лий. Тэатр вуйлаташ И. Бэлайэвым шогалдышт. Тудо чот тыршыш. Эн пэрвой экемык—пиэс укэ. Ошламучали Йыванын ик „Тупэля илыш“ пиэсыжэ, адак Борисовын „Закон шумлык“, Чавайнын, Токмурзинин—члажэ 5—6 пиэс гына. Вэс экемык—артист-влак томамрак илыч; нуно чланат йалла гыч налалтынатыт, тунэм шудэ модын моштэн огытул. Тугэ гынат тэатр тунамак шкэ сылнылыкным ончыктэн, калыкклан пэш кэлштарэн. Йаллашкэ (шукыжым эрэ йаллаштэ пашам штэн) лэктэш гын, марий калык тудым ала могай кугу унала ончат. Артист-влак коклаштэ 1920 ийштэ вийанракыштат лийч (И. Бэлайэв—рэжисор, Йанай, Савинов, Карпов, молат), модынат мошташ тўналыч. Ёдрамаш роль модшо-влак гына томамак кодыч.

Илэн-толын вуйлатышэ-влак кайшт (Бэлайэв, Йанай, Карпов, Тавашов), чла паша Савинов йолташ ўм-балан кийэн кодо. Вара сылнылыкшат тоштэмэ, йавгыш 1922 ийштэ облас бўджэт кўчыкэмалтмэ дэнэ тэатрна „чэвэрын“ манын кодыш—пытыш, пушыжат ыш код.

Мом шташ? Кидым рўзалаш мо? Укэ. Йёратымэ пашам марий артист ок кудалтэ. Савинов сайрак артисмытым тунуктэн лукташ вэлэ тўналын ильэ—кэнэта.. паша гыч ойрлаш!..

«Йошкар Кэчэ» газетыш йалла гыч шўдэ дэнэ сэрмаш толэш: „Молаш тэатрым птарышда?“. „Молаш марий марийм мондэн?“ „Угыч почаш йодына, тыгэ ок йёрбэ“ манын-манын йодшыжо йодэш, шудалшыжэ шудалэш..

Ёрат: тэатр пытэнат, марийн пэл шўм-шоныманыжэ пытымэ гай лийн.

Тудыжо пэш онгай: Савинов артисмытлан ик йўкым пуэн колта, чланат „рўжж“ погнат; погнатат адак спектакльым шындат—окса дэч поснак.

Мом штэт—чон шушпэш вэт. Тэатр пашаш, газеткнага пашаш пижат гын, йомат, вуйгэ йомат, йа лэктат йа укэ. Садыгэ артисмытат.

Тугэ огыл, тóчэн ончыпаш: ала адакат почаш лийэш? Тэвэ, 1923 ийн окчабр толын шуо. Тунуктымo пёлка оксам пуаш, тэатрым почаш лийэ.

Иктэ-вэсэ йодшытыт:

— Тэатрда лийэш мо?

Марий тэатрыштэ шогышо артист-влак

— Кунам модаш тўналыда?

Савинов дэнэ Майоров, газэт паша гыч ойрлэн, тэатр шташ пижыч. Артист-влакым погат, смэтым вэзат, оксам кўчат... ой, пэш шуко паша!

Тэвэ ончэт пэрвой спектакль... «оласэ тэатрэш Марий Тэатр „Сардай“ лўман 5 кыдэжан драмым шында»... урэм воктэн кагаз пижыктылмэ.

Чон помжалтэ...

Кизыт.

Кизыт труппышто 15 артист (5 ўдрамаш).

Кизытсэ рэпэртуарым ончыманштэ ожнысо лэч шукырак, сайрак пиэс улыт. «Йамблат кўвар»—Чавайнын; «Сардай», «Шошым сэнэн», «Ачийжат-авийжат», «Ормыж», «Важык вуйан йыдал»—М. Шкэтанын; «Ватэ дэч посна», «Пий чон», молат—Савиновын. Тошто пиэс-влакым огына ойло. Тудыжо гына йёрдымаш: кўшнэ каласымэ пиэс-влак кид дэн возымо вэлэ пэчэтлымэ огытул. Пэчэтлаш нигэат йёным огэш му.

Йндэ артист-влакын модын моштымыштым ончалына. Тылэч ожно артист-влак модын огыт мошто ильэ гын, ындыжым нуно чынак артист улыт, пэш кэлштарат. Спэктэакль нэргэн шуко сай отэыв уло.

Окса нэргэн паша пэш томам. Идалыкклан тэатрлан йёршэш пашадаргэ, роскотгэ) 3.000 тэнтгэ чоло вэлэ пуат. Спэктэакль окса дэнэ гына (йалыштэ мньарак оксам му а?) чла роскотым тэмэн от кэрт.

Ончыко мом штыман.

Шушаш бўджэтыштэ Марий тэатрлан кузэ гынат 5.000 тэнтгэ чоло талуклан оксам пуаш кўлэш. Адак,—тэатр эрэ Марий кундэмыштэ вэлэ огыл пашам штыжэ, ёрдышкат лэкшэ,—манын Рўдэ Марий Бўрошкэ смэтыштыжэ иктаж мньар окса пушашым ончыктыжо.

Кэрэк мом ойлэда гынат, мэ раш шинчэна: марий калык театрым уло пүмжө дэнэ йөрата. Садлан вэрчын театрым мондымо ок күл. Угыч пиэс-влакым савыктэн лукташ күлэш. Тидэ пашалан—оксам кычалаш күлэш. Иктаж 20—30 тўжэмым муаш гынат, паша пэш сай лийман.

Тэнийат театр Башрэспубликыш кайнэжэ ильат, окса укэ дэнэ кайэн ыш кэрт.

Артист.

Рэдаксий гыч: Марий театр иктэ вэлэ. Тудат пыкшэрак илэн толаша—пашажым кумдан шараш күсэнжэ вичкыж. Артист йолт. ойлымо чын, мээт кэлшэна—тэатрым пүтүнб марий калыклан йөршын штыман. А шагал окса дэн тудо тугай лийн шуун ок кэрт. Рушым альэ моло калыкым ончалына гын, нуно тэатрыштан оксам огыт чаманэ,—тэатрын пайдажым пэш умлат. Мэ гына ала-мо ты мартэ кожганэн она ул. Тидэ нэргэн мэмнан журнал лудшо-влак мом каласат, могоань ойм пуат—рэдаксийш сэрэн колтыза.

Тэатр пашам виктарман¹⁾.

Марий коклаштэ утларак политпросвэт пашам ончык колташ манына мэ. Мый шонымантэм тудын пурла кидшым—тэатр пашам—виктарма гыч тўналман. Главполитпросвэт лукмо „Театр в деревне“ манмэ кнагат тыгак раш каласа.

Эртышэ жапым шоналтэтат, Марий обласэ „Марий театр“ шкэ пашажым штымэ дэн пайдам кондыш. Пайдажэ шуко—члажым каласэн от мошто. Тидэ пашан тўналтыш кэрмычшым Мэндиар дэн Ошламучаш Йыван пыштэвэ. Тыгэ марий йаллаштэ школ йэда „театральный драмкружок“—влак шочыч. Шкэ моштымышт сэмын пэчэтлэн лукмо марий пиэс-влам шындаш тўчылыч. Тидэ утларакшэ 19, 20, 22 ййлаштэ шарлэн ильэ. Кизытат улыт да—пашашт гына тоштак кодын. Тэатр паша ончык ок кай, мөнгэш вэл чакнаш тўча, койнак чэрланэн шога. Тыштэ тўрлө причин (чий) уло.

Политпросвэт пашанам ончык колташ манына гын, эн ончыч тэатр пашанам виктарман. Могоай чэр уло, тудым кычалман, эркин-эркын птарман.

Кизыт пашана кузэ кайа—ончэна:

Тэатр корным уэмдэн, виктарэн колтымо—йаллаштэ укэ. Возымо пиэс-влак кўчымын шталтыныт, возымо йэнгышт члажым ончэн-шонэн шуктэн огыт ул. Примерлан „Тупэля илышым“ альэ «Пораным» налына гын, тыштэ тыгай йонгыш уло: ик кыдэж мучко модшо йэнглан ужгам чийэн модаш вэрэштэш. Кэнэжым шындымэ годым модшо йэнэт шопэн пта, манаш лийэш. Тўс кэлштармэт (гримировка) пўжалтмэ дэн чла иктыш

варнен амртэн птара. Спэтакль вуйлатышэ члажым шекланэн ок шукто. Адак рэпэтитсым пэш шагал штат.

Мый шонымантэм, тошто лукмо пиэс-влакым шўгарлаш тойпаш—нуно шкэ курмыштым шуктэныт—угыч лукман. Кэнэж жапыштэ пёрт кўргө ссэнэш спэтакль шындимым кудалтышаш. Мотор кэчэ годым олыкэш, куэрлаш, энэр сэрэш модмашым штыман. Вэт школэш спэтакль шындимэ годым, калык агун кўргө кўлта шындимыла погына да—модшыжат, ончышыжат пўжалт птэн йэнгсэн шинчаш тўчат, шакшэ пушым шўлат,—тыгэ тазалык ончымашыжэ кушто лийэш?

Спэтакль шындимэ нимо шот дэч посна эрта. Калык погнэн, воштылын гына, нимом раш ыгылдэ школ гыч лэктын кайа. Школым амртэн, шакшэмдэн кодат, а эрдан вара тидэ шакшылмэ классыш йоча-влак погнат. Модшо йэн-влак машина сэмын коштэдэн мутым ойлат. Ссэнжэ—шўкшө рогаза шыгалык, шўч дэн сўрэтлымэ. Тыгэ штымэ дэн папа ончык ок кайэ, калык чакна, тэатрым ок йөратэ.

Чла ситыдымыжым каласэнат от мошто. Чла каласымэмым эркин-эркын виктараш лийман. Вара мом штыман?

1. Эн тўналтышлан, йаллаштэ тэатр пашалан йөрэтэн пижман. Пашам виктаршэ пэнтдэ рўдө лийжэ—коммунист альэ комсомол йачэйкэ. Пэнтдэ дисциплин күлэш. Тидыжэ лийэ гын, молыжым члажымат шукташ лийэш.

2. „Мый кэртэм“ маншэ йэн ынгжэ лий. „Мый кэртэм“ маншын пашажэ койжо. Ик шоналтымэ почэш гына, пот коглыо штымыла, спэтакльым шындиман огыл. Сайн, рапкэмшын шоналтэн, кэлгырак ончалын ижэ пашам тўналман. Тидым шукташ гын, вуйлатышэ йэн пэнтдэ таза чонан, тунэмшэ йэн күлэш. Тудо модшо йэн-влакым шкэ уш-вийжэ дэн кидыштыжэ кучыжо, тўрлө жап годым (роль пуэдылмэ, [рэпэтитсэ годым) йөным мужо. Лачак тидыжэ альэ йаллаштэ укэ. Модшо йэн рольым налэшат—мошта мэ, укэ мэ,—айда йөра шылы-вали пёртын лэктэш. Сай вуйлатышым йаллаштэ утларакшым учичыл кокла гыч муаш лийэш. Тудын йыр, уло вийм иктыш ушэн, прля кангашэн пашам виктарман.

3. Марла возымо тошто пиэс-влакым угыч ончаш, сылнэштараш күлэш. Угыч лукмо пиэс-влакым сайн ончэн рэпэртуарыш пуртыман. Пэрвой эн чаплэ пиэс—Чавайнын „У мландэ“—сайн йамдлэн шуктымөнгө шындалтшэ. Кэнэж жапыштэ, ссэнэш спэтакль шындимэ олмэш, тўнө тўшка модышым штыман. Тўшко модынкуштэн тўшкан мурмо муро-влакым пуртыман. Палантайн Марий облас почмо пайрамлан возымо мурыжо—„Изи нурэт“, „Пэчэ ўмба“, „Кэчэ лэкмым вучалын“, „Иктыт-коктыт куэрэт“, моло мурым—кизытэш ик йўк дэн мурэнат йөра, а тўшкан модмо годым модманкэ пурташ лийэш. Тўнө ссэн лэч посна „Йамблат кўварым“, „У мландым“, „Стэнка Разин“ картингам ончыктыман. Нуным энэрэшат шталш лийэш.

¹⁾ Учашымэ шот дэн.

Тыгэ эркын пашам уэмдымаштэ, шинчам карэн ончэн шинчышэ вэлэ огыт лий, чланат чон йыбыртэн модын, паша виктараш полшат. Тыгэ ссэн лэч посна чарла пэдтэхникумэш штэн ончышт, «коллективное переживание радости» манмэ классым штэво. Тыштэ театр пашат, тунуктымыжат, члажат лийн кайш. Тыгай тўнгалмэ пашам утларак, кэлгырак ончэн виктарэн, моло вэрэат штэн шукташ манам.

Тидэ кўчўкын каласымэм тунэмшэ йолташ-влаклан шоналташ возышым. Нунат пкэ шонымыштым возышт. «У Илыш» члажымат уэмдыжэ.

Йанай.

Марий тэатрым кумда корныш лукшаш.

Марий тэатрын пашажэ нигогай кнагашат, газэтешат ок возалт. Лач кунам ик кана «Йошкар Кэчэ» газэтэш гына иктаж могай йалыш миймыжэ койаш тōча. Кагазыштэ ок кой гынат пашана йатр шталтын, утларакшэ йалла воктэн. Обоноштат, оласэ служышо-влак дечат укэлан тыгай мут шокта: «тэ, марий артист-влак пашам шагал штэда» маныт. Тидэ йонгыш шонымо.

Тэвэ марий тэатрын идалык утларак жапыштэ паша штымыжым ончалына. Тидэ жапыштэ члажэ 60 спэкт

такль да 35 консэрт шындалтын, 50 йаллашкэ мийалтын. Билэт корэшокым чотлыма гыч ты жапыштэ ужаш мийшэ члажэ 17.900 йэн лийын. Пашам адак кўрылтдэ шталтын огылыс, артист влак кок тылзэ отпускышто илыбч, адак шуко жап пизэ укэ дэн эртаралтын.

Кизыт йалла воктэн шуко вэрэ драмкружок уло. Нуно альэ начар модыт. Марий тэатр миймэ вэрлаштыжэ драмкружок члэн-влакым ончаш йара пуртэдэн. Нуно ончэн шкат модаш тунэмыныт. Шуко вэрэ ойлат: марий тэатр драмкружоклан кузэ модаш ончыктэн кодыш.

Кэрэк куштат, спэктакль шындылмэ йаллаштэ, марий-влак шонгыжат, ўдрамашшат, изижат спэктакль ончаш пэш толыт. Вурсышо укэ моктат вэлэ. Тэатрын пайдажым палэн налыныт.

Тыгэ марий тэатрна, ик мограм калыкым илаш тунукта, вэс мограм, драмкружоклан йаллаштэ кузэ модшашым ончыктыл кода.

Марий тэатрым ончык колташ кўлэш. Эн ончыч сай вуйлатышэ кўлэш. Тидым Обонолан шонаш войзэш. Адак артист-влак пашадарым шагал налыт. Тэатрна пэш йорло. Клуб йўлымбнго паша йамдкалашат вэр иш код, айда коракла Чарла мучко кошт.

Марий тэатрым кумда корныш лукташ кўлэш.

С. Д. Герасимов.

Айдыза мўмам штэна!

Пырдыж газэт влак! Айдыза „У Илыш“ журналлан тылзэ йэда мўмам шташ тўнгалына!

Тэрс лукташ альэ ўдаш мўмам шташ ўжам шонэда дыр. Укэ, моло тўкынат мўмам шташ лийэш. Тэвэ кузэ:

Йаллаштэ тўрлэ вэрэ пырдж газэтым луктыт. Пырдж газэтэш койдарчыкымат, туштыжымат, йомакшыMAT, мурыжымат, тўрлыжымат возат. Ик манат гын, йал илышым, шўлышым, сайжым-осалжымат пырдж газэтыш луктын опат, тушак адак тўрлэ мотор сўрэтымат штат. Пырдж газэт кокла гыч, тылзэ йэда сайракшым ойрэн «У Илышлан» колтыл шогаш кўлэш. Рэдаксий тыгэ колтымылан торэш ок лий шонэм.

Тувэч вара редаксий возымыMAT, сўрэтымат сайракшым журналэш пэчэтла. Кизыт „У Илышын“ кўргыжым ончалат гын, марий илыш гыч сўрэт укэат манаш лийэш. Нуным пырдж газэт гыч пуртыл шындылыт гын, журнална пэш моторэмэш.

Рэдаксий кузэ шона гын—каласыжэ.

Чарла. Этна 3.

Рэдаксий тыгэ шона.

Этна йолташ чын лэч чыным ойла. «У Илыш» кўргыштэ марий илыш гыч налмэ сўрэт пэш шагал. Улыжат фотограф картычкым кусармэ вэлэ. Кид дэн,

марий кид дэн марийм сўрэтлымэ укэ. Рэдаксийштэ марий художник укэ. Моло калык гыч уло гын, нуно сўрэтымат марийлан пэш йōсын кэлштарат, адак Москошто сўрэт штыMAT пэш шэргын логалэш. Сандэн марий кокла гыч марий илыш нэргэн сўрэтлэн колтымо мланна пэш кўлэш. Пырдж газэтым мэ, посна сўрэтым, возымаш дэн прля колтымо мэ—члажат йōра. Сўрэтлэн моштышо пашалан пижшэ вэлэ.

Ты мартэ сўрэт колтэдылшэ изиш ильэ да журналыш пурташ ок лий: начар штат йа кўлдымаш чийа дэн сўрэтлат. Сўрэтлымэ йэнлан тэвэ мом шинчэн шогыман:

1. Пашам тывэч-тувэч ит штэ. Сўрэтлымбнго пачаш-пачаш вискалэн, тōрлатыл ончо — вара ижэ редаксийш колто.

2. Сўрэтлэ шэм чийа дэн, шэм чэрнила дэн, шэм нарандаш дэн—ноч мо гынат, сўрэтэт шэм тўсан лийжэ. Адак йошнар тўсан кэлша. А моло тўсан сўрэт—ужаргэ, нандэ да монь — ок йōрō. Сўрэт ик тўрлэ тўсан лийжэ, мотор кагазэш шталтшэ.

Йалла гыч пырдж газэтым колтэдаш йодына. Этна манмыла тувэч возымашымат, сўрэтымат кэлшымыжым журналыш налаш лийэш. Адак «У Илышын» редаксийжэ пырдж газэтын йонгышыжым тōрлаташ полша, газэт сайэмдаш канашым пуа. Сандэн мэмнан мутна тыганьэ:

Айста, йолташ-влак, „У Илышлан“ вэлэ огыл, чла марий калыклан мўмам шташ пижына!

Пичкэмшым шалаташ пижына.

Йагор Пашка.

Кунгур окроно (Урал обл.) йал паша виктараш тунуктымо ик тылзаш курсым штыш. Курсыш 50 йэн нарә погныш, нунын коклаштә 4 марийат лийә. Тувәч коктытшо адак «У Илыш» журналын корәспондэнтшә ваш лийна.

Курсышто пәш сай тунәмна. Курс пытымөнтгө, крәсань коклашкә лудмо пөрт паша виктараш кайәна. Марий йаллан волгдо

корным кумданрак почаш шонәна Марийм пичкәмыш альә пәш чот пызра. Паша шташ пәш нәлә. Тугә гынат мөнтгәш чакныман огыл, уло вий дән тыршыман. Мландә „У Илыш“ редаксийат ончыкыжым полшән шога дыр, шонәна. Мә шкә „У Илыш“ дән кылым чот кучаш тыршәна. А тудо, йонгыш пашана альә шинчыдымына монь лийәш гын, мәмнам вик корныш лукташ полшыжо. Йал пичкәмшым шалаташ чланат рүж пижман.

Избач-влак: **Йагор Пашка дән Йамәт Пөдр.**

Рэдансий гыч: Чла марий кокласә лудмо пөртла дәч шкә пашашт нәргән сэрән шогаш йодына. Редаксий дән кылым кучән шогыман, ваш-ваш сәркалән, кагаш пуән илаш күләш.

Йамәт Пөдр.

Сай лудмо порт.

Ўдрамашымат пөрийнҗымат—төр нангайат.

1924-ий окчабр тылзыштә Йараг уйәз Тожеолинск район Вой солалитә лудмо пөрт почылто.

Тидә лудмо пөртышкө марий-влак, Тожеол. район гыч вәлә огыл, вәс район гычат коштыт. Лудмо пөрт 5 лүм газетым, 3 лүм журналым налын шога—марлажат, рушлажат. Моло марла кнага-влак шуко уло.

Кнагам, газетым, журналым марий-влак пәш лудыт, ватә-влак лудмым колыштыт.

Лудмо пөрт дән красный уголоклаштә кнагам әрә лудын шогышо члажә 150 йән.

Лудмо пөрт 3 красный уголокым почын: Пәкшикыштә, Сотниковыштә, Пайгишәвыштә (пошкудо йал-влак). Тидә улолаштә 3 кружок уло: мландә паша спәктакль шындылшә, мураш тунәммә кружок-вла, МОПР йачәйкә уло. Кружоклаштә 45 члән, тувәч ўдрамашыжә 25. Спәктакль шындымә 7, марий концәрт 8; модшо, мурышо-

влак: 16 ўдрамаш, 35 ийаш йоктә (мартә), пөрийән 18—45 ийаш йоктә уло.

Адак комсомол йачәйкә, пионер отряд уло. Чләнжә комсомольшто 27 йән. МОПР ушәмыштә 85 марий чләнлан шога. Кооперативыштат 30 йән шога.

Книжка лудмо ләч посна марий-влак утларакшә погымашкә коштыт. Марий коклаштә 110 бәсәда, 59 доклад, 5 ләксий лийә (шошо мартә). Члажә 1.672 йән колыштын, тувәч марий ўдрамашшә—844 йән.

М. Йани.

300 йән „У Илышым“ вучымәш налын.

„У Илышым“ вучымәш пумыланна шуко йән кбныш. Посна йаллаштә 20 номәр мартәат налшә лийч. Тәвә тыгань йалла утларак ончылно кайат:

Пүрө кантон Чорай волыс йал-влак 90 номәрым налыч: Эшым йал—8, Тбнтак—4, Төргымдүр—8, Коклалонго—12, Соказа—8, Кучыбай—20, Пәкшәк—6, Пөкләндә—10, Ләвицкий выс.—4, Ләшкан—3;

Кальегин вол. Чилибиево—14, Кушна—12;

Калмык вол. Чарлак йал—12, **Каинлык вол.** Пура йал—13;

Бәләбәй кант. Кичкинаш йал—16;

Кунгур окр. Сули йал—6, Байболдо—18;

Мәнчәла кант. Каракул йал—10;

Марий обл. Сәрнур кант. Чашка йал—10;

Звәнигә кант. Б. Вәләж йал—4, **Морко кант.** Токәрдә—6;

Йошкар салтак-влак—20.

Тидә йал марий-влак кугын ончык ошкылыт. Марий облас, Сүас рәсп., Вятка губ., Урал облас, Одо обл., марий-влак альә пәш начар кожганат. Нуныланат моло вәл марийм покташ күләш. Вучымәш пумым альә чарнән она ул. Налаш вашкыза.

«У Илышым» марий-влак йораташ тўгалынынт. Журнал налшә тылзә йәда 100—200 шукәмәш. „У Илышым“ налшә пәл ий коклаштә 500 гыч 1.800 күзыш. Кизыт „У Илыш“ 2.000 пәчәтлалтәш.

Ончыкыжымат тыган шаркалән шогыман.

Газәт дән журнал шәмәр калык-лан у илышым шташ полшат. Марий-влак, чыланат „У ИЛЫШ“ журнал дән „ЙОШКАР КЭЧЭ“ газәтыш сәрыза, нуным налын шогыза.

„У Илыш“

Марий калык пэш пичкэмыш,
Марий калык пэш нужна.
Тудым ындэ илыш корныш
Лукташ пэшақ төчэна.—

— Кэ луктэш, кэ шона?
Кэ мэмнан сай тагна?

— „У Илыш“.

Марий калык пэш шэнтэчын
Кодын түрлын орлана.
Моло дэчын вожыл коштын
Илыш йоным йомдара.

— Кэ полша, кэ покта?
Илыш йоным палыкта?

— „У Илыш“.

Марий калык,
Йорло калык,
Нэлэ тыйын илышэт,
Нэлэ тыйын шонымэт!

— Кэ полша, вашталташ,
Илыштам төрлаташ?

— „У Илыш“.

У озанлык,
У пойанлык
Тыйын дэчын өрдыж вэлнэ
Шылын коштын эртарат.

— Кэ полша погалташ,
Пойан йоным кычалаш?

— „У Илыш“.

Марий калык, уш-кылэтым
Кучо ындэ чотырак,—
Шумо сэмын акылэтым
Пэнтгэдэмдэ моторрак.

— Кэжэ ындэ тидын вэрчын
Турлө сэмын шона кэчын?

— „У Илыш“.

Марий калык,
Кожмак калык
Мотор корныш лэкташ төчө,
Туньа-волгым палаш шоно!

— Кэ луктэш, кэ пурта,
Мотор корным ончыкта?

— „У Илыш“.

В. Сави.

Марий-влак Марий Кундэмыш ушнат

Совет власын национальной политик пашаштэ корнэжо пэш раш. Совет влас Совет Ушэмсэ калык-влак-лан рэволүтсий ончыктыммо корным виктараш, у илышым штэн шукташ автоном обласым, республикым почаш пуа. Совет Ушэмыштэ ик калыкат вэс калыкым огыт пызрэ, чланат шкэ йылмынт, койшынт, йўлант дэн илыш пашам виктарат.

Совет Ушэмым ончэн моло кугужансэ шэмэр калык-влакат пойан капиталист ваштараш тарванат, нунын власым сўмўрал шуаш шонат.

Мэмнан Марий кундэм 1921-ийштэ почылто. Автоном кундэмышкэ пурдэ тыгай марий-влак тунам кодынты: 1)Йул марий 20.000 йэн (Чуваш. облас.), 2) кырык марий — 10.000 йэн (Емангащ вол. Васильсурск уйэз), Йаран, Уржум дэн Малмыж марий—60.000 йэн (Ватка губ.), Урал марий— 30.000 йэн (Урал облас). Пўрө дэн Ыпө марий— 100.000 йэн нарэ (Башрэспублик), Алабога марий—20.000 йэн (Сўас республик, Одо облас).

Эрбын-эркын өрдыж марий-влакат Марий кундэмыш ушнат. 1922 ийштэ Чуваш облас гыч кок волыс ушнышт (Помнал дэн Помар волыс), 1924 ийштэ Уржум дэн Йаран марий-влак (члажэ огыл) адак Васильсурск дэн Вэтлуга уйэзла гыч— „кырык мары-вла“.

Тэнэй апрэлын 21-штэ ВЦИК адак Чуваш облас гыч Йул марийым, ушыш 5.000 йэнгым 75.000 дэст, мландэ).

Тидэ Йул марий-влак 1921 ий годсэк Марий кундэмыш пураш шонышт, шуко кана ВЦИК дэч йодыч. Чуваш обласшэ ваштараш шогымо дэн нунын пашашт кужыш шуйныш.

Ындэ ВЦИК-ын 21 апрэлыштэ постановлэньэ штымэ дэн Чуваш облассэ чла марий токан Марий кундэмыш пурыш. Тыгэ лиймылан марий-влак пэш куанышт, ВЦИК-лан таум штэн тэлэграммым колтышт.

Тыгэ пырля ушнэн марий калык вашкэ шкэ илыш пашажым виктарэн шукта.

Марий кундэмыш лишылсэ марийжэ ушнэн кэртэн, а Урал дэн Пўрө марийжылан да монь кузэ пашам виктарман? — маньын йодын кэргыт. Вэт облас дэч өрдыжэш альэ пэл марий калык нарэ кодо? Марий кундэмыш пураш нунылан ок лий гын вэс шот дэн тунэмэ, совет, партий пашам виктараш лийэш. Урал марийат, Ыпо марийат вэрын-вэрын чумургэн илат **садлан марий районым, волысым, кантонымат шташ лийэш монын мый шонэм.** Совет влас шуко вэрэ тыгэ шта: кушто тўшкан иктаж-могай калык ила, нуным посна волысыш, районыш уша. Ындэ вэрлаштэ районын, волысын шкэ бўджэтшэ уло, садлан Урал обласыштэ, Башрэпубликыштэ да монь **марий нантон альэ волысла лийт гын, тунэмшэ, озанлык моло пашамат сайн виктарэн кэртыт.** Тидын нэргэн марий-влак мом маныт гын?

Акрэй.

Мыскара.

Поп дэн молла.

Поп дэн сүас молла пэш тату илэныт. Тату лийдэ мо, куш кайэт, адак могоань вэс родым кычалат? Коктынат вэт нуно ик „пашам“ штат—шэмэр йэн шүүм нудтат. Сандэнак нуно иктэ вэсэ дэк эрэ унала коштыныт.

Ик кана попом молла унала үжэш. Унам силаш имньэ шылым шолтэн. Кочыш күйэш, молла попом пэш сила:

— Ашагыз-ашагыз, кара бия, кара бия¹⁾—манэш.

Попшо,—а-а!.. „коровье, коровье“ ман шонат, эй хапла. Вара, кочкын тэммөнгө куго мүшкүр поп молла лэч йодэш;

— Чего ты резал?

— Карий кобыла резал.

Ах ты, проклятый татарин, обманул? Кобылятиной угостил?—манэшат, йумын прамай йэнжэ шонэн кайа: Чо, кизыт, мыйат тыным олталэн моштэм...

Садгак попат моллам унала үжэш. Лачак ик нужна ватэ дэч, колино кугуважым мурэн ужатымыжлан, сёсна игым олталэн налын улмаш. Садэ сёсна игым шолтэн. Попат шкэ йолташыжым пэш чот сила:

— Кушайте, кушайте,—манэш.

Моллажэ,—а-а! „Куш итэ“ дийп айтэ икэн, йэмырырга кэрак²⁾—ман шонат, шылым пога тына! Кочкын тэмэшат, йодэш:

— Бачка, ты чово резал?

— Чучка резал, чучка,—манэш попшо.

¹⁾ Кочса-кочса, шэм вүлө, шэм вүлө.

²⁾ Кайык шыл манэш улмаш, чот кочкаш күлэш.

— Ай, ш-шакшэ! Олталыш вэт?—манэшат, моллажат сырэн лэктын куржэш...

Тулэч вара поп дэн молла унала огыт кошт,—«бэг один, только вера разна»—манын, ты мартэат иктэ вэсым ужын кэртдымэ илат. Тугэ гынат, крэсаньым кушкыж шинчын, пырля-пырля тудым олталэн илат.

Шуко.

— Тачэ куш мийшыч, Васи изай?

— Тэнтгэчэ ик кугу нуж-колым кучышымат, руш дэк ужалаш намийшым.

— Вара ужалшыч?

— Ужалаш ужалшымат, рушлан ёрын пытышым. Вэдраштэм ик нуж вэлэ, а тудым ужат,—шуко, да шуко,—толаша. «Күзэ шуко, иктэ вэлыс» манам. Адакат «ок, шуко, шуко!» манэш: ала пэлэрак, ала шинчажлан тугэ койэш. Шүүдөвичырлан пыкшэ ужалэн кодышым.

— Ха-ха-ха! Эй! ушдымо! Тудо «шуко» манын мо? Рушлажэ нужым «шука» маныт.

„Пуд будет“.

— Ончо, Андри шольо, мый тачэ вакш дэк мэшак уржам нумал кайэм ильэ. Пулдырчо мыйм ужат, «пуд будет да пуд будет» манэш. Мыйжэ,—нет, не будет, не будет: какой пуд, тридцать фунтов вэлэ!—манам. Тудо адакат „пуд будет да пуд будет“ вэлэ толаша, аныртарэн пытарыш.

— Ха-ха-ха! Мыскаралак кэртат улмаш, Васи зияй!..

Издатель: Центральное Издательство Народов СССР

Ответственный редактор: М. Кузнецов.

Шиб № 63

ЗАДАЧЭ ПӨЛКА.

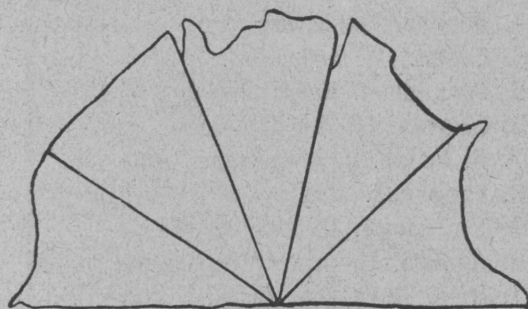
Задачэ № 11.

Ала кУнам ожнак ик кугжа ушан йэнгым судитлэн. Иашнык көргыш кок жэрэбам пыштэнытат, иктэшыжэ „илаш“ ман сэрэныт, вэсэшыжэ—«колаш». Кудо жэрэбам луктэш, тугак лийшашан улман: „илаш“ ман сэралтмым луктэш гын—илаш кодэш, „колаш“ сэралтмыжэ кэлша гын—тудым пуштыт. Кугжан ик осал төражэ ту йэнгым пушташак төчэнат, кок жэрэбашат шолып «колаш» ман сэрэн пыштэн. Тидым садэ ушан йэнгын йолташыжэ шижын, йўдым тудлан колшашыжым тұрмаш мийэн каласэн.

Эрлашыжым жэрэба лукташ намайэныт—ушан йэн илаш кодын. Күзэ түгэ лийн?

Кө „У Илышым“ йарак нальэ?

(7 № задачым мумаш).

Шэм сўрэтым тыгэ пўчкэдыман.

Шарадэ № 11.

Тўналгыш букважым
„Чодраштэ“ муат,
Пытаргыш букважэ
„Коштаным“ кошарта.
Эн лишыл йэнэдым
Коклашкэ шындэт,
Сылнэ мут возышым
Лачак тый лўмдэт.

Нану.

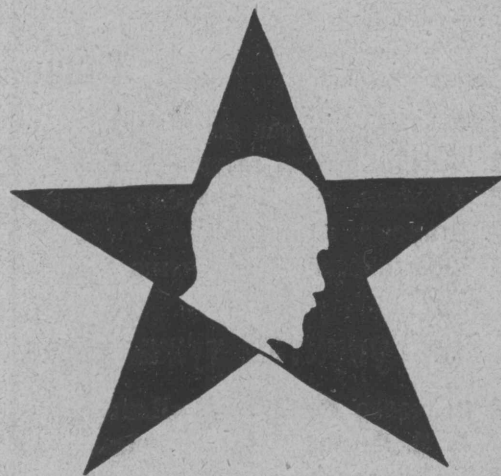
Шарадэ № 12.

Коч ончыч, коч шэнтэч луд—
Садак кум букван ик мут.
Гланэт манэш „кўш ончал“,
Шкэжэ шўйыштэт шинча.

Т.

- Тушто:** 1. Маггалам—мландэ чытра, воштылалам—
тўна волгалтэш, патр улам гынат, мийм
айдэмэ сэнэн.
2. Йэн чурий дэн тўнбам ончэн коштам.

Кө нинэ задаче, шарадэ, тушто гыч эн шукуракшым муэш—оксадэ марла кнагам налэш.

Тыгай йошкар салтак шўдўр лийман, покшэлнэ Лэнин сўрэт.

Тидым лачак кэлштарэн эн ончыч колтышт:

1. **Н. Т. Ушанов**, Марий обл., Морко кантон, Кумуж-йал вол., Вонжэдўр йалын 15 йаш рвэзэ.
2. **Н. Тунбаев**, Башрэспублик, Бэлэбэй кант., Шаран вол., Бэқтыш йал марий.

Нунылач 1 иўль гыч 1 йанвар мартэ „У Илышым“ оксадэ колташ тўнална. Адак Пўрө гычын **нон Яниев**, **Ш. Биннязев**, **С. Изиланов** — ик корэшым гына изиш йонгыш штэн колтышт. Моло йэн лишкыжат намайэн иш кэрт.

Шарадэ № 8: пў-р-тўс **Шарадэ № 9:** тар-акан мууныт: **Күгэргэ Киндуллин** (Өрша кант. Кабак-сола); **К. А. Колесников** (Вятка), Инай (Морко кант. Вонжэдўр).

СССР КАЛЫК РҮДӨ САВЫКТЫШ

тыгай марла кнагам ужала:

	Аншэ.
1. Костычев. Мландэ паша.	40-ыр.
2. Эшкинин. Вэра кузэ лийн, кузэ шарлэн.	30 „
3. Дернов. Мўш ончымаш.	30 „
4. Сайви. Сёсна ашнымэ.	18 „
5. Грацианов. Кукшо ийгэчан вэрлаштэ мом ўдыман	20 „
6. Шкэтан. Йумын йазыкшэ	30 „
7. Д. Граве. Кузэ сандалык лийн	25 „
8. Гремяций. Мландэ ўмбалнэ илыш кузэ тўгалын, кузэ шарлэн	25 „
9. Ўпымарий. Шинча чэр траком	12 „
10. Лилина. Намнан тунуктышына Лэнин	12 „
11. Н. К. Крупская. Лэнинын тунуктымо нэргэн ойлымыжо.	20 „
12. Россияеа Коммунист партийн програмжэ	15 „
13. 12 йэн илыш.	40 „

Токан лэкшэ кнага-влак:

14. Пэктэрэн. Шёран ушкал (пизэ).	8 „
15. Чавайн. Аракан кочыжо (пизэ).	25 „
16. Тудынак. «Чодра пэлэдыш», марий поэт-влак почэла-мут дэн марий калык муро.	80 „
17. Чтамсыр. Кредит ушэм.	30 „
18. Никитинский. Пўртүс илыш 1-шэ кнага (учебник).	55 „

Тунукташ тўналмылан тыгай учебник-влак лэктын шуут:

19. Зэнчэнно дэн Эмэнов. «Илыш дэн шинчымаш—чотышто» (4-шэ ийлык задачник).	
20. А. В. Ланков. Тўналтыш ийлан лукмо задачник	
21. Г. Г. Кармазин. «Мутпалэ» (школлык буквар)	
22. Тудынак. «Марий йылыдончыш» (грамматик), кое ужашан	
23. В. Сави. «У куат», школышто лудшаллык 1-й кнага.	
24. Никитинский. «Пўртүс илыш», вэс кнага	
25. Ўпымарий. Мландын кызытэ дэн тошто годсыжым ойлымаш-влак.	
26. Григорьев дэн Митюк. «У валгалтыш», буквар папшэк лыдмы книгэ.	
27. Ланков. «Шотлымы книгэ», пьтэри и тымэньмь	
28. Тыдынок. «Жэплэш тымдым книгэ», пьтэриш школышты вэс и тымэньмь	

Куго йэнгым тунуктышашлык кнага:

29. Г. Г. Кармазин. «У пасу», шэмэр калыкым лудаш, сэраш тунуктымо марий мутпалэ.	
30. Салдай Вайсу. «Сотыш лэктёна, кого-влэм лыдаш, сираш тымдымы книгэ.	

„У ИЛЫШ“ журналым вучымэш налаш лийэш. Вучымэш колтымым вашкэ чарнэна. Налаш вашкыза. Кузэ налшашым кодшо номрлаштэ сэрэнна.